

ИНСТИТУТЪТ НА СЪДЕБНИЯ ЗАСЕДАТЕЛ

Сравнителноправно
изследване

ИНСТИТУТЪТ НА СЪДЕБНИЯ ЗАСЕДАТЕЛ

— ● ◆ ● —
Сравнителноправно
изследване

Изследването е резултат от изпълнявания от Български институт за правни инициативи проект „Съдебните заседатели – активни граждани за реално участие в правосъдието“, безвъзмездно съфинансиран от Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство.

Автори:

Теодор Славев, Български институт за правни инициативи
Мария Костадинова, Български институт за правни инициативи

Адв. Даниела Доковска – научен редактор
Адв. Биляна Гяурова-Вегертседер – редактор

Тази публикация е създадена с финансовата подкрепа на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Български институт за правни инициативи и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България.

www.ngogrants.bg

ISBN: 978-954-730-974-6

София, 2016 г.

© Български институт за правни инициативи

София 1000, ул. „Г. С. Раковски“ № 132А

тел.: (+359 2) 980 8084

www.bili-bg.org, office@bili-bg.org

СЪДЪРЖАНИЕ

Цели и задачи	5
Методология	5
Ограничения на изследването	7
Модели на гражданско участие в правораздаването в Европа	8
Континентален модел на съдебното жури	10
Смесен съдебен състав по немски модел	11
Смесен съдебен състав по френски модел	12
Смесен модел със съдебен заседател – експерт	14
Правораздаване, осъществявано само от непрофесионални съдии	14
Избор и обучение на съдебните заседатели в Европа	17
Минимални изисквания за заемане на длъжността	17
Забрани за заемане на длъжността	18
Начин на подбор	19
Обучение	20
Отношения между професионалния съдия и съдебния заседател в съдебния процес	21
Профили на държави	23
Държави от Европейския съюз и Европейското икономическо пространство	23
Федерална република Германия	23
Северна Ирландия, Обединеното кралство	26
Кралство Дания	30
Кралство Норвегия	32
Република Финландия	33
Държави от бившия Съветски съюз	34
Руска федерация	41
Република Грузия	46
Други държави	50
Китайска народна република	50
Република Македония	53
Република Сърбия	55
Япония	56
Приложение № 1. Списък на неправителствени/професионални организации, занимаващи се с въпросите на съдебните заседатели	60
Приложение № 2. Речник на използваните термини на английски език по темата за съдебните заседатели	61
Библиография	62

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ

Основната цел на изследването е да бъде проучен **институтът на съдебния заседател в Европа¹ в сравнителноправен план**. Допълнителна цел на изследването е да се идентифицират добри практики и модели в регулацията на гражданското участие в правораздаването.

За изпълнение на посочените цели се поставят следните **изследователски задачи**:

- да се направи преглед на вече проведени изследвания на института на съдебния заседател в Европа;
- да се извлекат добри международни практики при функционирането на института на съдебния заседател;
- да се състави въпросник за целите на изследването, който да се изпрати както на международни партньори на БИПИ, така и на избрани организации;
- да се направи списък на неправителствени организации и други институции в чужбина, в чийто предмет на дейност попадат и съдебните заседатели.

МЕТОДОЛОГИЯ

В изследването са използвани набор от аналитични и изследователски методи. Първична информация е събирана чрез чуждестранни институции (НПО или държавни институции), които БИПИ успя да идентифицира. БИПИ подбра 28 организации (вж. Приложение 1), имащи отношение към института на съдебните заседатели, като на всички тях бе изпратен предварително подготвен въпросник² относно нормативната уредба на института, спецификите на процедурите по номиниране, подбор и избор, права и правомощия, включително дали

¹ Тук и навсякъде в текста под „Европа“ се имат предвид държавите – членки на Съвета на Европа.

² Въпросите са: (1) По какъв начин е установен институтът на съдебния заседател във вашата страна? Дали ролята и фигурата на съдебния заседател са установени в Конституцията, закон или части от закон, или в нормативни и административни актове/регулации, издавани от изпълнителната или съдебната власт? (2) Съществуват ли специфични критерии за избор на съдебни заседатели? Има ли специална процедура за номиниране и избор на съдебни заседатели? (3) Какви са правата и задълженията на съдебните заседатели? Задължени ли са те да декларират своето имущество, доходи и конфликт на интереси? (4) Какъв е мандатът на съдебния заседател? (5) Какво е възнаграждението на съдебния заседател?

съдебните заседатели декларират имущество или конфликт на интереси, заплащане и др. Екипът на БИПИ изказва огромна благодарност на Cheryl Dunlop (Judicial Study Board, Northern Ireland), Nađa Mičić (Društvo sudja Srbije), Martina D. Ličková (Министерство на правосъдието на Чехия), Badri Niparishvili (Върховен съд на Грузия), F. Lasheras (Asociación Democrática de Juzgados de Paz, Испания), Hasso Lieber (Deutsche Vereinigung der Schöffinnen und Schoeffen), като високо оценява техния принос за изследването.

Вторичната информация е организирана в документа основно на базата на две изследвания: *Democracy in the Courts. Lay participation in the European Criminal Justice Systems*³ и *Lay Adjudication and Human Rights in Europe*⁴. БИПИ установи контакт с д-р Nikolay Kovalev, съавтор на второто посочено изследване, чиито модели на гражданско участие в правораздаването са адаптирани в текста. Прегледът на литературата по въпроса за гражданското участие в правораздаването сочи, че като цяло сравнителните изследвания са бутикови в правната литература, а в България почти липсват. Изключение са „Справочник на съдебния заседател“, Сдружение „Дике“, от 2006 г., и „Практическо помагало на съдебния заседател“ на Окръжния съд – Добрич, и Фондация „Фридрих Еберт“ от 2010 г. През 2013 г. към Министерството на правосъдието на Република България е била сформирана работна група, която се е занимавала с института на съдебните заседатели в Европа.

Информацията за отделните държави е структурирана по начин, който представлява своеобразен „профил“ за всяка страна. Където е възможно, изследователите са се придържали към представяне на данните в профилите по начин, който позволява сравнение. В текста са визуално маркирани добри практики вследствие на представяне на профилите на страните. За определянето им са спазвани следните критерии: (1) трайна установеност на практиката в страната; (2) подходящи за въвеждане в България от гледна точка на нормативната база; (3) съответствие със социалните и културните традиции на българското общество; (4) икономическа целесъобразност.

³ Malsch, M. *Democracy in the Courts: Lay Participation in European Criminal Justice Systems*. Farnham, Burlington: Ashgate, 2009.

⁴ Jackson, J. and N. Kovalev. *Lay Adjudication and Human Rights in Europe*. – *The Columbia Journal of European Law*, 2006, vol. 13, No. 1, 83–123.

ОГРАНИЧЕНИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Фондация „Български институт за правни инициативи“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и оператора на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България.

МОДЕЛИ НА ГРАЖДАНСКО УЧАСТИЕ В ПРАВОРАЗДАВАНЕТО В ЕВРОПА

През изминалите две десетилетия значителна част от европейските държави извършват ревизия на уредбата на съдебните си системи, чиито корени може да се проследят от римското право. Експериментира се с **различни форми на непрофесионално правораздаване**⁵, а част от европейските държави реформират своите наказателнопроцесуални системи по отношение на непрофесионалното правораздаване така, че да отговарят на демократичните стандарти и стандартите за правата на човека, поставени от Съвета на Европа (СЕ).

Теоретичният дебат за участието на граждани в правораздаването, включително в управлението и администрирането му, условно може да се разположи в **две проблемни полета**. От една страна, съществува схващането, че „*правото да бъдеш съден от съгражданите си*“ придава значима роля на личността в обществото от гледна точка на ангажираността в общите дела и съответно това води до **повишаване на доверието в съда**, правораздаването и общото чувство за справедливост. От друга страна, съществуват опасения спрямо участието на непрофесионалисти от гледна точка на прилагането на чл. 6 от Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи, по-конкретно относно **гарантирането на обвиняемите на независим и безпристрастен процес**. Притесненията са във връзка със степента, в която съдебните заседатели имат умения и компетенции да осигурят такъв процес.

Понастоящем съществуват множество различни системи на непрофесионално правораздаване в държавите членки. По-голямата част от юрисдикциите в СЕ се основават на римската правна тради-

⁵ John D. Jackson и Nikolay P. Kovalev дефинират непрофесионалното правораздаване (*lay adjudication*) като „участието на граждани, които не са професионални съдии, във вземането на решения по наказателни дела“. В това понятие включват всички форми на участието на непрофесионалисти, а именно:

(1) съдебно жури (*jurors*) или непрофесионални магистрати (*lay magistrates*), които независимо обсъждат и постановяват присъда, както е случаят в неконтиненталната правна традиция;

(2) съдебни заседатели (*lay assessors*), които заседават и решават заедно с професионални съдии, както е случаят в европейската континентална традиция.

Повече за различните словоупотреби вж. в Приложение 2. За целите на настоящото изследване използваме като взаимнозаменяеми термините „непрофесионален съдия“ и „съдебен заседател“, тъй като втората формулировка се е наложила у нас.

ция, с изключение на юрисдикциите, основани на общото право, като Обединеното кралство и Ирландия, и смесените системи като Кипър, Малта и Норвегия. Въпреки общата основа на **повечето правни системи в Европа**, те **се различават съществено** в демократичния си опит и историческите си традиции за защита на правата на човека.

Към 2006 г. по данни на изследването на Jackson и Kovalev 12 държави – членки на СЕ, **не прилагат никакъв модел на включване на непрофесионалисти в наказателното правораздаване** – Албания, Армения, Азербайджан, Босна и Херцеговина, Грузия (институтът на съдебните заседатели се въвежда по-късно), Кипър, Литва, Люксембург, Молдова, Румъния, Турция и Холандия (там е въведен институтът на почетния съдия – *Honorary Judge*). При изследването на Jackson и Kovalev респондентите сочат различни причини за това, че не съществува институтът на съдебните заседатели. В определени държави, като Турция и Холандия, непрофесионалното правораздаване не е част от правната традиция. Опитът на Наполеон да въведе съдебното жури в Холандия е неуспешен – то просъществува едва няколко години и е отменено през 1813 г. В бившите социалистически държави, като Азербайджан, Албания, Армения, Босна и Херцеговина, Грузия, Литва, Молдова и Румъния, гражданското участие в правораздаването се асоциира със стария режим и се счита за неефективен механизъм за защита на правата на човека. В част от тези държави се въвеждат непрофесионални съдии или съдебни заседатели, но тяхната роля в наказателния процес е незначителна. Респондент от Люксембург дава мнение, че непрофесионалното правораздаване не отговаря на стандартите на международното право. Някои респонденти от страни като Азербайджан, Армения и Украйна считат, че бюджетните ограничения в техните държави не позволяват въвеждане на съдебно жури.

Сред останалите държави – членки, които са въвели непрофесионално правораздаване, **Jackson и Kovalev разграничават пет модела на включване на непрофесионални съдии в съдебния процес** в континентална Европа, като някои държави (Дания и Франция) прилагат повече от един модел. Моделите са дефинирани като: (1) континентален модел на съдебното жури; (2) смесен съдебен състав по немски модел; (3) смесен съдебен състав по френски модел; (4) смесен модел със съдебен заседател – експерт; и (5) чист модел на непрофесионално правораздаване. Изложението по-долу представя накратко концептуалната им същност.

Континентален модел на съдебното жури

Франция е първата държава в континентална Европа, която в края на XVIII век въвежда съдебното жури като модел на непрофесионално правораздаване от класическото английско общо право. Останалата част от Европа под влияние на Наполеоновия кодекс възприема институцията на съдебното жури през XIX и XX век. В началото на XX век авторитарните режими в Германия, Гърция, Испания, Италия, Португалия, Франция, Централна и Източна Европа преустановяват изцяло участието на непрофесионалисти в правораздаването или го подчиняват на държавната идеология чрез лоялност към режима, лишавайки го от независимост. Тази практика се наблюдава в Западна Европа до края на Втората световна война, когато държавите се освобождават от диктаторските и авторитарни режими, и в Централна и Източна Европа до „кадифените“ и „цветни“ революции, когато прякото участие на гражданите в правосъдието започва да играе по-значителна роля за възстановяване на общественото доверие в правосъдието. Съдебното жури е отхвърлено или заменено от други модели на непрофесионално правораздаване. Понастоящем само девет държави от СЕ, освен Обединеното Кралство и Република Ирландия, включват в системата на съдебната власт съдебно жури: Австрия, Белгия, Дания, Испания, Малта, Норвегия, Русия, Швеция и някои швейцарски кантони. Част от посочените юрисдикции използват различни названия за участниците в съдебното жури, но организацията и функционирането на тези състави им позволява да бъдат характеризирани от Jackson и Kovalev като континентален модел на съдебно жури⁶. В Португалия и Франция, макар да се запазва наименованието „жури“, характерът и функционирането му са напълно променени – професионални съдии се съвещават със съдебни заседатели, което дава основание на авторите на изследването да го разглеждат като друг модел.

Континенталното жури се състои от два отделни панела – непрофесионален панел, чийто числен състав варира в зависимост от юрисдикцията от 6 до 12 членове⁷, и професионален панел, състоящ се от

⁶ В Австрия членовете на съдебното жури се наричат *Geschworener*, във Фламандската част на Белгия – *gezworene*, в Дания – *naevning*; в Русия – *присяжный*; във Франция – *juré* или *jurés*, а в Португалия – *jurado* и *júri*.

⁷ Макар че класическото английско жури има 12 съдебни заседатели, пет от осемте европейски юрисдикции не следват тази традиция, а са възприели друг числен състав: 6 (*cour correctionnelle* в Женева), 8 (Австрия), 9 (Испания, Малта и Швеция) и 10 (Норвегия).

един до трима съдии⁸. По принцип те заседават в първоинстанционните съдилища и по изключение могат да участват във второинстанционното производство (например в Норвегия). Континенталното жури обикновено е запазено за най-тежките наказателни дела: убийство, изнасилване при отегчавачи обстоятелства, грабеж. В някои юрисдикции жури заседава и по делата за политически престъпления – Австрия, Белгия, Дания и Русия, и за нарушаване на медийното законодателство – Белгия и Швеция.

Основната характеристика, която отличава този модел от другите модели, е в следването на класическата английска традиция на непрофесионалния съдебен състав. **На журито е предоставено правото да определя виновността на подсъдимия без намесата на професионален съдия.** Това не означава, че съдиите не упражняват контрол върху журито. Съдиите дават указания на журито за приложимия закон и фактите по делото, понякога и чрез специални въпроси, които се поставят на членовете на журито. Ключовата разлика е, че съдиите не участват в обсъждането от съдебното жури на въпроса за виновността на подсъдимия.

Смесен съдебен състав по немски модел

Този модел съществува в немскоговорящите страни, като Австрия, Германия, Лихтенщайн и Швейцария, но този тип съдебни състави, които съдържат **комбинация от професионални съдии (*Berufsrichter*) и непрофесионални съдии (*Schoeffen*)** се среща и в редица други системи. В англоезичната литература този модел често е наричан „смесен съд“ (*mixed court, mixed tribunal, mixed bench*). От терминологична гледна точка понятието „смесен съд“ предизвиква известна критика поради възможността от объркване със смесеното жури – тип жури, което се е използвало за решаване на конфликти между две социални групи в средновековното общество. Някои наказателни съдилища, при които чуждестранни и местни съдии заседават съвместно по дела за тежки международни престъпления, също са известни като „смесени трибунали“⁹.

Най-отличителната характеристика на този модел е, че съдиите и съдебните заседатели решават съвместно всички въпроси на дело-

⁸ Професионалният панел се състои от трима съдии в Белгия, Дания и Норвегия.

⁹ Вж. повече у Dickinson, L. A. *Transnational Justice in Afghanistan: The Promise of Mixed Tribunals*. – *Denver Journal of International Law and Policy*, 2002, vol. 31, No. 1, p. 26.

то (по фактите и правото), включително и въпроса за виновността и наказанието. Немският модел (*Schoeffen Gericht*) е широко прилаган в 19 държави от СЕ: Австрия, България, Германия, Дания, Естония, Латвия, Македония, Норвегия, Полша, Словакия, Словения, Сърбия, Унгария, Финландия, Хърватска, Чехия, Швейцария, Швеция и Украйна. Класическият *Schoeffen Gericht* се състои от един професионален съдия и двама съдебни заседатели, но съставът може да варира в отделните юрисдикции в зависимост от размера на предвиденото в закона наказание за престъплението, което е предмет на делото¹⁰. Отличителна черта на този модел е, че по правило **броят на съдебните заседатели превишава този на професионалните съдии с не повече от един. Изключение правят** Финландия и Швеция, където съдебният състав включва един професионален и трима непрофесионални съдии, т.е. гражданите превишават с повече от един професионалните магистрати. Юрисдикцията на *Schoeffen Gericht* варира от разглеждане на дела за извършени тежки престъпления, като например убийства, извършени при отегчаващи отговорността обстоятелства, и други престъпления, за които се предвижда наказание лишаване от свобода над осем години (Унгария) или доживотен затвор (Украйна), до по-широк кръг наказателни дела в страни като Германия, Финландия и Норвегия.

Смесен съдебен състав по френски модел

Франция е възприела хибриден модел, който съчетава някои характерни особености на континенталното съдебно жури и съдилищата с шофени. В съвременните френски *cour d'assises* се разглеждат само най-тежките престъпления, за които минималното предвидено в закона наказание е 10 години лишаване от свобода. Те се състоят от **трима професионални съдии, към които във фазата на съвещаване (délibération) се присъединяват девет съдебни заседатели**

¹⁰ В Австрия – двама професионални съдии и двама съдебни заседатели; в България – двама професионални съдии и трима съдебни заседатели, ако за престъплението се предвижда не по-малко от 15 години лишаване от свобода или друго по-тежко наказание (чл. 28, ал. 1, т. 3 НПК); в Германия, в местния съд – един или двама професионални съдии и двама съдебни заседатели, а в регионалния (окръжен) съд – двама или трима професионални съдии и двама съдебни заседатели; в Полша, ако законът предвижда наказание над 25 години лишаване от свобода – двама съдии и трима съдебни заседатели; в Словения и Хърватска, ако максималната санкция е над 15 години лишаване от свобода – двама професионални съдии и трима съдебни заседатели; във Финландия и Швеция – един професионален и трима непрофесионални съдии; в шведските апелативни съдилища – трима професионални съдии и двама съдебни заседатели.

и така образуват общ състав. Френският модел се променя постъпателно през 1908 г., 1932 г. и 1941 г., като характерът на реформата се движи от самостоятелен непрофесионален съвещателен орган (жури) към такъв, който се съвещава съвместно с професионалните съдии. Значителните различия с немския модел дават основание на изследователите да го определят като самостоятелен.

Съотношението на непрофесионални към професионални съдии в смесения панел е много по-високо във френския съд, отколкото в немския. Различия има и в начина на вземане на решение – в *cour d'assises* съдебните заседатели гласуват тайно, след съвещаване. Може би най-голямата разлика е в метода на подбор на съдебните заседатели. Френската система е запазила **случайния избор на съдебни заседатели** от общността¹¹, като е подчертана ясната разграничителна линия между професионалната съдийска общност и **съдебните заседатели** (*jurés*), които **не са членове на съда**. В немския модел съдебните заседатели се назначават като членове на съдебния състав. Най-общо казано, членовете на съдебното жури (както е във Франция) се избират от общността и докато заемат поста, остават представители на общността. Съдебните заседатели в смесения съд (както е в Германия) са част от съдебния състав и остават членове на състава за периода на техния мандат.

Част от юрисдикциите са въвели принципи и от френския, и от немския смесен модел (Гърция, Италия, Португалия¹²). В тях съотношението на съдебните заседатели спрямо професионалните съдии е в полза на съдебните заседатели, но според принципа „не повече от един“, т.е. броят на непрофесионалистите не може да превиши броя на професионалните съдии с повече от един човек (немският модел), докато селекцията им се извършва случайно (френският модел). Съществуват различия и в изискваното мнозинство за вземане на решение в рамките на съдебния състав. За постановяване на присъда немският модел изисква обикновено мнозинство, а френският – ква-

¹¹ Това е метод на избор, при който гражданите, които отговарят на определени минимални условия, се избират измежду цялото население, без селекция и кандидатстване. Обикновено случайният избор се извършва на основата на избирателните списъци. Счита се, че предимството на този метод на селекция е в максималното осигуряване на представителност на обществото.

¹² Гръцките и португалските съдилища се състоят от трима професионални съдии и четирима съдебни заседатели, немският съдебен състав – от един професионален съдия и двама съдебни заседатели, френският – от трима професионални съдии и девет съдебни заседатели.

лицифицирано мнозинство от две трети от членовете на съдебния състав.

Смесен модел със съдебен заседател – експерт

По сложни наказателни дела в някои държави – например в Германия, Исландия, Норвегия, Франция, Хърватска, се назначават т.нар. експертни консултанти. Jackson и Kovalev приемат това като отделен модел на непрофесионално гражданско участие в правораздаването. Тези експерти не са юристи, а специалисти в други научни области – педагогика, медицина, инженерни науки. Двама или трима експерти се съвещават заедно с един професионален съдия по специфични дела, по които техните познания се считат за необходими.

Идеята да се използват „експерти консултанти“ по сложни наказателни дела се корени в „специалното жури“ в Англия и нейните колонии през периода от XVII до XIX век, макар към XIX век този вид жури да се състои по-скоро от хора със специален социален или имуществен ценз, отколкото с професионален ценз, какъвто е първоначалният замисъл. През различни периоди (1986, 2006) идеята професионален съдия да заседава заедно с експерти се подновява в Англия и Уелс като инструмент при разглеждането на сложни дела за финансови измами и други престъпления. Експертите консултанти имат същите права като съдебни заседатели, както в немския и френския модел.

Правораздаване, осъществявано само от непрофесионални съдии

Във Англия, Уелс, Франция и Шотландия действат и **съдебни състави, композирани изцяло от непрофесионални съдии**. Те разглеждат и решават по-маловажни дела. Тези непрофесионални съдии се наричат магистрати (*magistrates*), докато в други държави (сред които България, Италия, Русия, Северна Ирландия) понятието „магистрат“ се използва само за професионалния съдия.

Във Франция непрофесионалните съдии с юрисдикция върху относително маловажни дела се наричат *juges de proximité*. Този институт се въвежда през 2005 г., за да се преодолее нарастващата **натовареност на съдилищата**. В Англия, Уелс и Шотландия тези съдии са познати като *Justices of the Peace*. В Англия и Уелс, където заседават в състав от трима непрофесионални съдии, те се подпома-

гат от правно квалифицирани чиновници, които им дават насоки в областта на правото по дела за престъпления, за които се предвижда наказание до две години лишаване от свобода. В други държави непрофесионалните съдии заседават еднолично или в тричленен състав без участието на професионалисти, но имат много ограничена юрисдикция. Така например в Шотландия окръжният съд, съставен от непрофесионални съдии, може да разглежда дела за престъпления, за които се предвижда наказание до 60 дни лишаване от свобода и до 2500 лири глоба. Във Франция *juges de proximité* заседават еднолично и разглеждат дела за т.нар. дребни престъпления от четвърта степен (*les contraventions de la 4e classe*), за които законът предвижда наказание глоба в размер на не повече от 750 евро.

В заключение Jackson и Kovalev намират за предизвикателство да се определи кой от изброените модели е по-добър от другите. Те считат, че по-завършените модели на непрофесионално правораздаване, като системите на журито или правораздаването, осъществявано само от непрофесионални съдии, притежават по-големи възможности за **реализиране на политическите права на гражданите за участие в управлението на правосъдието**, отколкото смесените модели, при които професионалните съдии заседават заедно с непрофесионални съдебни заседатели, като професионалистите имат склонност да доминират непрофесионалния орган до такава степен, че непрофесионалното участие се изпразва от смисъл¹³. От друга страна, възможно е смесените състави да са способни да приложат в по-голяма степен правото на справедлив процес. Това е така, защото съдията е „потопен“ в професионалните правни норми за справедливост и има повече възможности да внушава тези норми, когато се съвещава заедно със съдебните заседатели или членовете на съдебното жури.

¹³ Емпирично изследване на Casper и Zeisel върху смесения съдебен състав по немски модел посочва, че по 70 % от делата непрофесионалните съдии отстъпват от своята позиция пред позицията на професионалния съдия. В 30 % от случаите съдебните заседатели (непрофесионалните съдии) са изказали несъгласие с професионалния съдия, а при близо две трети от този дял те са гласували като мнозинство срещу мнението на професионалния съдия. Само в 21 % от общия брой на случаите на несъгласие съдебните заседатели оказват влияние върху присъдата. По-подробно вж. Casper, G. and H. Zeisel. Lay Judges in the German Criminal Courts. – Journal of Legal Studies, 1972, No. 1, 135–191.

Наблюденията на изследователите са, че **съществува известно противоречие между политическото право на участие и гражданското право на справедлив процес.** В действителност може да се твърди, че всички тези модели утвърждават политическото участие в управлението чрез насърчаване на непрофесионалисти да се включват в съдебния клон на властта. Авторите посочват, че в широк смисъл непрофесионалното правораздаване е съвместимо с изискванията на Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи – в смисъл, че всеки един от тези модели е в състояние да гарантира независим и безпристрастен съд и справедлив процес.

ИЗБОР И ОБУЧЕНИЕ НА СЪДЕБНИТЕ ЗАСЕДАТЕЛИ В ЕВРОПА

Минимални изисквания за заемане на длъжността

Във всички държави – членки на СЕ, съществуват минимални изисквания, на които трябва да отговаря даден гражданин, за да заеме позицията на член на жури или съдебен заседател, като възраст, гражданство или жителство¹⁴. В 13 от 31 европейски страни, в които се правораздава с участието на съдебни заседатели, се изисква съдебният заседател да е навършил пълнолетие¹⁵. В други юрисдикции възрастовият ценз е завишен – 25 г. (Австрия, Германия, Естония, Латвия, Русия, Финландия, някои швейцарски кантони и Украйна) и 30 г. (Белгия, Гърция, Италия, Полша, Словакия, Словения, Чехия и Унгария). В повечето от държавите съществува горна възрастова граница¹⁶. В България горната възрастова граница е 65 г., а долната – 21 г. (чл. 67, ал. 1 от Закона за съдебната власт (ЗСВ)). Европейският комисар Вивиан Рединг в отговор на въпрос на немския член на Европейския парламент Werner Langen посочва, че възрастовите ограничения за заемането на позицията „съдебен заседател“ не следва да се считат за дискриминационни по смисъла на чл. 6 от Директива 2000/78/ЕС, тъй като **службата на съдебния заседател не представлява наемане на работа**, а в редица случаи се счита за доброволна или почетна позиция¹⁷. Някои юрисдикции поставят към съдебните заседатели и допълнителни изисквания: образователен ценз, местожителство в съответния съдебен район, „високи нравствени качества“, „добро име и репутация“, опит в правната сфера (например като административни чиновници в полицията или Министерството на правосъдието).

¹⁴ В повечето страни според изследването на Jackson и Kovalev съществува изискване за гражданство. Изключение е Норвегия, където се изисква кандидатите за съдебен заседател да са притежавали жителство в страната през последните три години, но няма изрично изискване за норвежко гражданство.

¹⁵ Дания, Ирландия, Испания, Лихтенщайн, Македония, Норвегия, Португалия, Сърбия, Хърватска, Швеция и някои швейцарски кантони, както и в Обединеното кралство.

¹⁶ 60 г. – в Белгия и някои швейцарски кантони, 63 г. – във Финландия, 65 г. – в Австрия, Полша и Португалия, 70 г. – в Дания, Естония, Германия, Гърция, Унгария и Русия, 75 г. – за френските *juges de proximité*.

¹⁷ Вж. въпрос за писмен отговор E-006142/13 от 31 май 2013 г. към комисията от Werner Langen (ЕНП), член на Европейския парламент.

Забрани за заемане на длъжността

В редица европейски юрисдикции съществува забрана за три основни категории граждани да участват в процеса като съдебни заседатели: (1) осъжданите; (2) народните представители и лицата, заемащи определени категории държавни постове; (3) лицата, професионално ангажирани в наказателното правосъдие като адвокати, съдии, прокурори и полицейски служители. Някои държави не допускат като съдебни заседатели лица, които са осъждани за каквото и да било престъпление (Австрия, Естония, Латвия, Португалия, Русия, Словения, Унгария, Финландия и Чехия). В друга група държави ограничението важи само за лицата, осъждани за умишлено престъпление (България, Гърция, Испания и Украйна), а в трета група държави не се допускат като съдебни заседатели лица, осъждани за престъпления, за които законът предвижда лишаване от свобода за повече от определен срок (Германия, Македония, Франция). Някои национални законодателства не съдържат забрани, свързани с предходна съдимост, но вместо това прилагат широко разбирането за „високи нравствени качества“ (Полша и Словакия).

Други категории граждани, които не се допускат до позицията „съдебен заседател“ в някои държави, са: духовни лица или членове на религиозни организации (Австрия, Гърция, Дания, Малта, Полша, Швейцария); лица, които са обявили банкрут (Гърция, Естония, Финландия); членове на управителни или надзорни органи на стопанска организация (Хърватия); лица, съдействали на комунистическия режим (Латвия и Чехия); военни (Естония, Малта, Полша и Португалия); университетски преподаватели (Гърция и Малта) или училищни преподаватели (Малта).

В почти нито една държава не съществува процедура по *voir dire* (букв. превод от норманофренски – „да се каже истината“)¹⁸ – задаване на предварителни въпроси на член на жури или съдебен заседател от страна на професионалния съдия, за да се гарантира на страните, че съдебният заседател ще бъде независим и безпристрастен. Изключение правят Испания, Норвегия и Русия, където този подход се прилага на финалния етап от избора на съдебни заседатели. Във всички държави, които Jackson и Kovalev разглеждат, **страните в процеса имат право да направят отвод на съдебен заседател или член на жури**. В някои държави е допустим отвод само на ограничен брой членове на съдебния състав (например в Белгия може да

¹⁸ Цит. по Оксфордски енциклопедичен речник по право. С.: Сиела, 1997, с. 571.

се направи отвод на не повече от шестима от членовете на съдебното жури).

Начин на подбор

В отделните държави съществуват различия относно (1) **първоначалното определяне** на съдебните заседатели; и (2) **начините**, по които съдебните заседатели се подбират за участие в съдебните процеси.

Два са основните методи за избор на съдебни заседатели (членове на съдебно жури) в държавите – членки на СЕ: **случаен избор или назначаване**. Случайният избор се прилага за избор на членове на съдебно жури в Австрия, Белгия, Испания, Малта, Русия и Швейцария. Процедурата се извършва от държавни служители чрез компютърен софтуер, който избира имена от избирателните списъци.

Най-разпространеният метод за първоначален избор на съдебни заседатели в континентална Европа и повечето от държавите – членки на СЕ, е чрез назначаване. Този метод се прилага и в Дания, Норвегия и Швеция за избор на членове на съдебно жури. Назначението протича на два етапа. На първия етап кандидатите се номинират от представители на изпълнителната власт¹⁹, от представителни органи²⁰, от групи по интереси²¹ или от самите кандидати²². Вторият етап е одобряване на списъка с кандидати, което много често се извършва от местни събрания на обществеността. В някои кантони (например в Цюрих) съдебните заседатели се избират пряко от гражданите.

По отношение на представителността предимство има случайният избор на съдебни заседатели (членове на съдебно жури), защото той гарантира в по-висока степен, че определени обществени групи или класи няма да бъдат изключени от участие в правораздаването. В някои юрисдикции на немските *Schoeffen Gericht* законът изисква списъкът от кандидати да е представителен за всички групи от населението на база пол, години и социален статус.

¹⁹ Местен правителствен съвет в Естония и Латвия, районен или градски кмет в Словакия или министърът на правосъдието в Хърватия.

²⁰ Общински съвети – в България; специални комисии, назначени от местните съвети – в Дания и Норвегия; представителни органи на общините – в Словения; членове на градски или регионални събрания – в Чехия.

²¹ В Германия, Латвия и Швеция.

²² В Германия, Македония и Финландия.

Обучение

Членовете на съдебно жури в континенталната правна система не получават специализирано обучение. В останалите модели съществуват различни подходи към обучението на съдебните заседатели. В част от държавите не се осигурява каквото и да е обучение за непрофесионалните съдии (Австрия, Гърция, Дания, Естония, Латвия, Лихтенщайн, Македония, Норвегия, Португалия, Словакия, Словения, Унгария, Франция, Хърватия, Швейцария). Друга група от държави в СЕ прилагат някаква форма на **обучение за съдебните заседатели, преди да заемат позицията си** (Германия, Франция, Чехия). В някои държави се провежда обучение на съдебните заседатели **по време на мандата им**. Обучението може да се извършва от **специални съвети на съдебните заседатели**, организирани в съответния съд (България, Полша), от **Министерството на правосъдието** (Финландия, Чехия) или от **институт за подготовка на магистрати** (Франция).

ДОБРА ПРАКТИКА 1

ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ПРОФЕСИОНАЛНИЯ СЪДИЯ И СЪДЕБНИЯ ЗАСЕДАТЕЛ В СЪДЕБНИЯ ПРОЦЕС

Тази част от изследването разглежда специфичните **взаимоотношения между професионалния и непрофесионалния съдия в рамките на съдебния процес.**

Характерът на отношенията между професионалните и непрофесионалните съдии се отнася до спазването на правото на справедлив процес в случаите, когато непрофесионалните съдии имат пълен достъп до информацията по делото. Когато непрофесионални съдии заседават еднолично или в състав с професионални съдии, или като съдебно жури, един от контролните механизми е **професионалният съдия да разясни на съдебните заседатели**, преди да са започнали обсъждането на доказателствата, как да подхождат обективно. Почти всички юрисдикции в континентална Европа изискват председателстващият професионален съдия да инструктира съдебните заседатели в хода на публичния процес. Австрийските членове на съдебно жури обаче получават своите инструкции при закрити врата в стаята за обсъждане (*Beratungszimmer*).

Степента на съдебен контрол върху съдебното жури, която се извършва по силата на правила (инструкции, правилници), е различна в различните юрисдикции. В някои държави (Австрия, Испания) съдиите разясняват на журито единствено правните въпроси. В други държави (Русия) съдиите разясняват на журито не само правните въпроси, но и фактите по делото, представени пред съда, но без да изразяват личното си мнение. В трета група държави (Белгия, Дания, Малта, Норвегия) съдиите дават насоки на съдебното жури по правните въпроси, но могат да коментират и фактите по делото. В повечето страни съдиите разясняват на членовете на журито, че свободата им да оценяват фактите по делото по собствено вътрешно убеждение е ограничена от два принципа: **от презумпцията за невинност и от принципа *in dubio pro reo***²³.

В смесените състави въпросът за виновността се обсъжда винаги съвместно от съдебните заседатели и професионалните съдии. Честа е практиката в хода на развитие на делото професионалните съдии да влияят върху съдебните заседатели, особено чрез авторитета на позицията си. Взаимодействието между професионални и непро-

²³ „Съмнението е в полза на подсъдимия“ (лат.).

фесионални съдии в немския и френския смесен модел разкрива значителни различия. Първо, в немския смесен модел броят на съдебните заседатели не може да превишава броя на съдиите с повече от един²⁴. За осъдителна присъда е необходимо обикновено мнозинство²⁵, което означава, че съдът може да осъди обвиняемия, ако всички съдии и половината – а в някои случаи дори малцинството – от съдебните заседатели е на същото мнение²⁶. При френския смесен модел се изискват поне 55 % от гласовете на съдебните заседатели²⁷.

Втора характеристика на френския модел е **тайното гласуване с бюлетина**. Съдебните заседатели имат свободата да изразят своето вътрешно убеждение за виновността на подсъдимия в анонимност както от професионалните съдии, така и един от друг. По този начин френският модел гарантира на съдебните заседатели по-голяма свобода и възможност да влияят върху присъдата, отколкото немският модел, макар че не им е предоставено правото да вземат изцяло самостоятелни решения за виновността на подсъдимия.

²⁴ Финландия и Швеция са изключения, тъй като в някои съдилища съдебните състави се състоят от един професионален съдия и трима съдебни заседатели.

²⁵ Немските съдилища използват квалифицирано мнозинство от две трети, но в състав от един съдия и двама съдебни заседатели то съвпада с простото мнозинство.

²⁶ Например в един съдебен състав от смесен модел, състоящ се от двама съдии и трима съдебни заседатели, професионалистите имат нужда от подкрепата само на един от съдебните заседатели, за да вземат решение относно присъдата. Изключение отново са финландските и шведските смесени съдилища, където се изискват поне два от трите гласа на съдебните заседатели, за да се образува мнозинство.

²⁷ Във Франция за присъда се изискват осем от дванадесет гласа от целия състав, което означава, че поне пет от деветимата съдебни заседатели трябва да са гласували „за“ виновност на подсъдимия.

ПРОФИЛИ НА ДЪРЖАВИ

Държави от Европейския съюз и Европейското икономическо пространство

Федерална република Германия

I. Нормативна уредба на института на съдебния заседател

В Германия системата на съдебно жури е действала от 1849 г. до 1924 г. Към момента *Schwurgerichte*, което наподобява жури, все още оперира в Германия, но в изключително ограничен обем от особено тежки дела. Въвеждането на непрофесионални съдии в правната система (*Schoeffengerichte*) на Германия датира от 1849 г. По време на нацисткия режим участието на непрофесионалисти в правораздаването на практика е суспендирано. Смесените съдилища с участието на съдебни заседатели са възстановени след войната. Понастоящем съдебните заседатели по наказателни дела (*Schoeffen*) в Германия са повече от 60 000, а за всички видове дела и съдилища – над 100 000.

Смесените състави от първа инстанция (районен съд – *Amtsgericht*) разглеждат наказателни дела за престъпления, за които се предвижда наказание между две и четири години лишаване от свобода. Делата за престъпления, за които се предвиждат по-ниски наказания, се разглеждат еднолично от професионален съдия. Смесеният състав на *Amtsgericht* се състои от един професионален съдия и двама съдебни заседатели. По дела за по-тежки престъпления, както и при обжалване пред окръжния съд (*Landgericht*) по изключение заседават двама или трима професионални съдии и двама съдебни заседатели²⁸. По определени сложни дела²⁹ броят на професионалните съдии се увеличава до пет (*Grosse Strafkammer* на *Landgericht*). Оттук следва, че системата допуска случаи, при които професионалните съдии са мнозинство. По най-сложните дела се сформира *Schwurgerichte* към апелативния съд, състоящ се от трима професионални съдии и шестима съдебни заседатели, но днес тази практика почти не се прилага.

Процедурата по избор на непрофесионални съдии в Германия се различава в зависимост от вида специализация на съда и от

²⁸ Това са дела за престъпления, за които се предвижда наказание над четири години лишаване от свобода, както и в случаите, когато прокурорът е решил делото да не се разглежда от *Amtsgerichte*, и за леки политически престъпления.

²⁹ Това са дела за политически престъпления.

конкретната община, които принципно са натоварени със селекцията. Общините изготвят списъци на потенциални кандидати за съдебни заседатели. Практиката на немските органи на местната власт е разнообразна: гражданите се канят интензивно да кандидатстват (чрез информационни кампании), някои общини се обръщат към политическите партии, религиозните и професионални организации, за да набират нови съдебни заседатели. Методите за по-нататъшен подбор също варират. Съставеният списък се изпраща на окръжния съд, където комисия преценява кой да бъде избран за съдебен заседател.

В Германия съществува дискусия доколко съдебните заседатели представляват обществото като цяло. В самата процедура по избор има субективизъм, какъвто съществува и в предшестващата процедура по селекция и номинация (включването в общинските списъци). Изследванията на Machura доказват, че съдиите са склонни да избират за съдебни заседатели непрофесионалисти, които максимално наподобяват профила на съдията, което естествено снижава общата представителност³⁰. Наред с това в публичния дебат се повдига и въпросът за доминиращата роля на професионалния съдия.

По права и задължения съдебните заседатели са равнопоставени на професионалните съдии, освен ако в специални случаи законът не предвижда друго. **Гласът на съдебните заседатели има еднаква тежест с гласа на професионалния съдия.** На съдебните заседатели е гарантирана независимост като на съдия. Съдебните заседатели не получават заплата. Те получават парична компенсация за времето, което са отделили за изпълнение на задълженията си, която варира между 5–6 евро на час. Възстановяват им се и направените пътни разходи.

II. Особенности на института на съдебния заседател в Германия

Наказателно производство (съдебни заседатели по общи дела и съдебни заседатели срещу непълнолетни)

Съдебните заседатели се наричат на немски *Schoeffen*, а когато предмет на делото е престъпление, извършено от непълнолетен (до 17 г.) или младеж (от 18 до 20 г.), съдебните заседатели се наричат *Jugendschoeffen*.

1. Избор

На всеки пет години местните власти изготвят списък с предложения за кандидати за съдебни заседатели по наказателни дела.

³⁰ Machura, S. *Fairness and Legitimität*. Baden-Baden: Nomos, 2001.

Такъв списък изготвя и Младежката комисия за подкрепа. Въз основа на тези списъци специализирана комисия по избора към местния съд подбира съдебните заседатели. Всяко лице с немско гражданство, което към датата на заемане на позицията е навършило 25 г., но не повече от 69 г., може да бъде съдебен заседател. Прилагат се специфични забрани за заемане на позицията – извършване на професионална юридическа дейност, криминално минало, личен банкрут. Избраният кандидат е длъжен да заеме позицията.

2. Задължения

Съдебните заседатели заседават по наказателни дела в първоинстанционните съдилища, които са местни (*Amtsgericht*) и районни (*Landgericht*), а във въззивното производство – в апелативния съд. Във всяко дело участват двама съдебни заседатели, а в зависимост от вида на съда участват един, двама или трима професионални съдии.

Административно производство

1. Избор

Всички провинции (*Landkreis*) и административни единици на местната власт (общини и области) изготвят на всеки пет години списък за избор на съдебни заседатели за съответния съдебен район. От този списък комисия по избора подбира необходимия брой съдебни заседатели с петгодишен мандат.

2. Задължения

Съдебните заседатели заседават по първоинстанционни административни дела. Въпросът дали съдебните заседатели да участват в окръжните административни съдилища и апелативните административни съдилища не е решен на национално (федерално) равнище, а се решава отделно за всяка федерална единица. Съдебни заседатели не заседават по второинстанционни административни дела в Бавария, Баден-Вюртемберг, Саксония, Саарланд и Тюрингия.

Трудово и данъчно производство, производство по търговски спорове

1. Избор

Съществуват особености при избора и назначаването на съдебни заседатели в производствата по трудови и данъчни дела, както и в производството по търговски спорове. Компетентните министерства назначават съдебните заседатели по трудови дела, като избират

непрофесионалните съдии от списък с кандидати, предоставен от синдикатите и организациите на работодателите. За съдебните заседатели във Федералния съд за трудови спорове има завишени изисквания – да са навършили 35-годишна възраст, да имат специализирани познания или опит в сферата на трудовото право, минимум петгодишен опит като съдебен заседател в съд, разглеждащ трудови дела, както и да са работили или наемали служители в Германия за „значителен период от време“.

В Германия на регионално ниво са институционализирани специални камари, които решават търговски спорове. От тези камари самите търговци са излъчвани за съдебни заседатели – те са известни като „съдии по търговските въпроси“. Изискванията към тях са да са навършили 30-годишна възраст и да са търговци (предприемачи), членове на борд, управляващи директори или упълномощени представители на бизнеса. Те се назначават за период от пет години по предложение на търговската и промишлената камари. Ръководството на окръжния съд насочва съдебни заседатели към отделенията по търговските въпроси, след което председателят на отделението разпределя съдебните заседатели според вътрешния график на отделението. Съдебният състав се състои от един съдия и двама съдебни заседатели.

Няма изискване съдебните заседатели по данъчни дела да са експерт-счетоводители, но те трябва да са много добре запознати с обичайната практика на ежедневния бизнес живот. По данъчни дела съдебният състав се състои от двама съдебни заседатели и трима професионални съдии.

Северна Ирландия, Обединеното кралство

1. Нормативна уредба на статута на съдебния заседател

Непрофесионалните магистрати в Северна Ирландия се назначават по силата на северноирландския Закон за правосъдието от 2002 г. Белфастското споразумение от 1998 г. предвижда реформа на наказателнопроцесуалната система на Северна Ирландия. Много от препоръките от извършения през 2000 г. преглед на наказателното правосъдие са инкорпорирани в Закона за правосъдието на Северна Ирландия от 2002 г., сред които попада и създаването на новата фигура на непрофесионалния магистрат (*Lay Magistrate*). Тя съчетава функциите на непрофесионалните съдебни заседатели в детските съдилища и на мировите съдии (*Justices of Peace*) в наказателнопроцесуалната система. Целта на реформата е да се посрещне необходимостта от

система на наказателно правосъдие, която отговаря на обществените очаквания, окуражава гражданите към активност и създава публично доверие. Законът от 2002 г. добавя към работата на непрофесионалните магистрати и действията на непрофесионалните съдебни заседатели по бракоразводни дела.

2. Критерии за заемане на позицията съдебен заседател

Последният избор на непрофесионални магистрати е бил проведен през 2005 г. Изборът е бил широко рекламиран в медиите, като кандидатите са минали през процедура на подбор. Няма специфични законоустановени критерии, по които да се избират непрофесионалните магистрати, но през 2005 г. **комисията по избор изготвя стандарти, по които те да се избират**³¹. Изборът се извършва от Северноирландската комисия за съдебни назначения (NIJAS) – независим орган, създаден по силата на закон.

ДОБРА ПРАКТИКА 2

3. Права и задължения на съдебните заседатели

Няма изискване непрофесионалните магистрати публично да декларират своето имущество или доходи. По отношение на конфликта на интереси според Заповедта за съвместимост на непрофесионалните магистрати в Северна Ирландия от 2004 г. (която понастоящем е обект на ревизия) редица позиции или занимания могат да определят даден кандидат като неподходящ за заемане на длъжността. Кандидатите трябва да попълнят **във формулярите си за кандидатстване**, както и да заявят по време на събеседването, **всичко**, което може да им е известно и което може да има отношение към тях, техните съпрузи или близки роднини **във връзка с работата им като непрофесионални съдии**. Всеки случай се разглежда и оценява индивидуално. Където е възможно, се предприемат мерки, за да се предотврати конфликт на интереси – например случай, в който непрофесионалният магистрат има предварителна информация за

ДОБРА ПРАКТИКА 3

³¹ Вж. т. 6 – „Основни качества на непрофесионални магистрат“.

дадено дело. **Етичните правила за съдиите** определят принципите на поведение и осигуряват насоки на непрофесионалните магистрати. Наредбата за съдебна дисциплина определя обстоятелствата, при които се налагат наказания и при които председателят на Върховния съд (*Lord Chief Justice*) може да предприеме **дисциплинарни мерки**. Съществуват и Принципи на действие при възражения, които определят **правилата за проверка на жалби относно поведението на магистрати и съдебни служители**.

4. Мандат на съдебните заседатели

Ролята на непрофесионалния магистрат не е да бъде юридически експерт, а по-скоро – да възприема доказателствата по всяко дело рационално и от гледна точка на здравия разум, както и да достига до решение, което по най-добрия начин служи на интересите на правосъдието, в съответствие със закона. Непрофесионалните магистрати обикновено нямат юридическо образование. По-скоро непрофесионалните магистрати внасят в правосъдието незаменяема гледна точка, основана на разнообразния им професионален опит.

5. Заплата/възнаграждение на съдебните заседатели

Членовете на съдебно жури в Северна Ирландия не получават заплата, а хонорар. Към февруари 2015 г. на тях им се заплащат 170,50 британски лири на ден (около 450 лева), като сумата е 85,50 лири за половин ден от три часа. Ставките са в процес на преразглеждане.

6. Основни качества на непрофесионалния магистрат³²

6.1. Нравственост (*Good Character*)

Членовете на съдебното жури трябва да са почитени, да се ползват с уважението и доверието на хората и да са способни да поддържат това доверие. Не бива да има нищо в техния личен и професионален живот или в тяхното минало, или (ако това им е известно) в живота на тяхното семейство и близки, което, ако стане обществено достояние, би компрометирало тях или общността на непрофесионалните магистрати

ДОБРА ПРАКТИКА 4

³² Използвани са от комисията по избор за подбор на членове на съдебно жури в Северна Ирландия през 2005 г. Предоставени са за целта на анализа от Cheryl Dunlop, Judicial Study Board for Northern Ireland.

(*Lay Magistracy*) или би поставило под съмнение почтеността, авторитета или позицията на непрофесионален магистрат.

6.2. Разбиране и комуникация (*Understanding and Communication*)

Непрофесионалните магистрати трябва да са в състояние да разбират документи, да идентифицират и схващат относими факти сравнително бързо, както и да следят доказателствата и аргументите. Те трябва да умеят да се концентрират, често за дълъг период от време, както и да комуникират ефективно с колегите си, съдебната администрация и ползващите съдебните услуги.

6.3. Социална чувствителност (*Social Awareness*)

Непрофесионалните магистрати следва да разбират и възприемат необходимостта от върховенство на правото в обществото, да демонстрират разбиране за обществото като цяло и да разбират причините за престъплението и последиците от него. Изискват се разбиране, знание и усет отвъд непосредствения семеен, приятелски или професионален кръг. С предимство се ползва кандидатът, който познава местната общност и нейните проблеми. Непрофесионалните магистрати трябва да уважават и разбират хората от различен етнически, културен и социален произход.

6.4. Зрялост и благоразумие (*Maturity and Sound Temperament*)

Непрофесионалните магистрати трябва да имат уменията да се свързват и работят с други хора, да имат отношение към възгледите на другите и готовност да обмислят съвети. Трябва да имат готовност да учат. Непрофесионалните магистрати трябва да притежават широк мироглед, да разбират хората и да имат чувство за справедливост. Те трябва да са внимателни и да се отнасят с уважение към всички в съда, включително и към съдебната администрация.

6.5. Правилна преценка (*Sound Judgement*)

Непрофесионалните магистрати трябва да са разумни, да мислят логично, да претеглят аргументите и да стигат до балансиранни заключения и решения. Те трябва да са обективни и да умеят да не се влияят от предразсъдъците си.

6.6. Отдаденост и отговорност (*Commitment and Reliability*)

Непрофесионалните магистрати трябва да са отдадени на службата на обществото и да са отговорни. Непрофесионалните магистрати с трудова заетост трябва да имат подкрепата на своите работодатели. Непрофесионалните магистрати трябва да са в достатъчно добро здраве и да изпълняват регулярно своите дейности.

Кралство Дания

В продължение на векове непрофесионалисти са участвали в системата на наказателното правораздаване. Интересен факт за Дания е, че тя прилага едновременно института на съдебното жури и института на съдебния заседател, който в днешния си вид съществува от 1936 г. Член 65 от Конституцията на Кралство Дания от 1953 г. прогласява, че: „в наказателното производство следва да вземат участие непрофесионални съдии“.

Съдебно жури заседава по дела за извънредно тежки престъпления, както и по дела за наркотици и за политически престъпления. Ежегодно от съдебно жури се разглеждат около 100 такива дела. До 2008 г. различни състави на жури заседават в двете апелативни съдилища (*Landsret*). В журито заседават 12 непрофесионални членове и един професионален съдия. След 1 януари 2008 г. настъпва промяна в института на съдебното жури, който е въведен и в *Byret* (окръжни съдилища), но в състав от един професионален съдия и шестима непрофесионални членове. В двете апелативни съдилища заседават трима професионални съдии и девет членове на журито.

Значително по-голям брой дела се гледат от **съдебни заседатели в общ състав с професионални съдии**. Смесеният състав в *Byret* се състои от два съдебни заседатели и един професионален съдия, който председателства състава. Ако обвиняемият признае, че е извършил престъплението, делото се разглежда еднолично от професионален съдия. На апелативно равнище съдебният състав включва по трима професионални и непрофесионални съдии.

Съдебното жури решава въпроса за виновността на подсъдимия независимо от професионалните съдии, а съвместно с тях се решава въпросът за наказанието. При обсъждане на въпроса за виновността на подсъдимия членовете на съдебното жури трябва да отговорят на списък от въпроси. Особеност на процеса е, че професионалните съдии имат право да отхвърлят решението на журито, ако от правна страна е недопустимо подсъдимият да бъде съден по действащото законодателство.

Съдебните заседатели вземат всички решения в сътрудничество с професионалните съдии. По принцип те имат право да задават въпроси в хода на процеса, но това се случва рядко. Не се случва често съдебните заседатели в Дания да застанат срещу мнението на професионалния съдия, макар че на теория те са мнозинство.

Кандидатите за двете позиции (членове на съдебно жури и съдебни заседатели) се избират от два списъка. Единият списък съдър-

жа имената на гражданите в съдебния район на окръжния съд, а другият списък се изготвя от политически партии, които отправят запитване до членовете си кои от тях биха имали желание да станат непрофесионални съдии. Поради това, че изборът е поверен на комисии, назначавани от местните общински съвети, членовете на местните политически партии са предпочитани. Водещата партия на местно ниво, както и най-голямата опозиционна партия имат по-големи шансове да бъдат включени в процеса³³. Членовете на комисията по избор са по-склонни да номинират хора, които познават (лично или от репутацията им), но във всеки случай това са хора, които се ползват с доверието им. Според изследвания на Garde³⁴ датският съдия не счита това за „поқварена практика“. За да попадне един гражданин в списъка, се преценява доколко е подходящо той да заема позицията на член на жури или съдебен заседател.

На всеки 300 граждани се избира един кандидат. Списъците се предават на председателите на апелативните съдилища, а те на случаен принцип избират лица, които да се включат в процеса на правораздаване. Датският закон за организация на съдебната власт посочва, че непрофесионалните съдии следва да изпълняват задълженията си и да имат задоволителна способност да разбират сложни дела.

Мандатът на непрофесионалните съдии е четиригодишен, с право на преизбиране. Средно един съдебен заседател участва в четири дела годишно. Страните не се информират предварително кои съдии (професионални и непрофесионални) ще разглеждат тяхното дело. Съдебните заседатели и професионалните съдии може да бъдат отведени от делото по искане на страните и при съмнения за липса на обективност или безпристрастност.

Възрастовото ограничение за съдебен заседател и член на жури е в границите 18 – 66 г. Изисква се и датско гражданство. Не се допускат в състава на непрофесионалните съдии военни, пожарникари, лекари и акушери, както и прокурори, полицаи и религиозни водачи. Обремененото съдебно минало също може да е основание за дисквалификация.

Около 13 % от всички наказателни дела в Дания се решават от смесени състави с участието на съдебни заседатели. Съдебно жури се свиква само при 0,1 % от делата³⁵. Поради това, че за заемането

³³ Garde, P. The Danish Jury. – Revue Internationale de Droit Pénal, 2011, vol. 72, No. 1–2, 87–120.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

на позицията „непрофесионален съдия“ се извършва двустепенна проверка – от местната комисия по избор и от председателите на апелативни съдилища, Garde заключава, че липсва пълно представителство на датското население. Учителите, фермерите и младите хора не са представени в достатъчна степен, а почти напълно липсва представителство на самонаети лица или служители в малки фирми. Лица на средна възраст, особено тези около петдесетте, са свръхпредставени.

Кралство Норвегия

Непрофесионалното правораздаване е от изключително значение в съдебната система на Норвегия. Списъци с потенциални кандидати се поддържат от общините като основа за избор на съдебните заседатели, но голямо значение при изготвяне на окончателния списък от кандидати играят и лицата, посочени от политическите партии. Около 75 % от всички съдебни заседатели се предлагат от политически партии³⁶.

На равнище окръжен съд съдебният състав се състои от един професионален и двама непрофесионални съдии. По дела за тежки престъпления, когато законът предвижда наказание над шест години лишаване от свобода, съставът включва двама професионални и трима непрофесионални съдии. На първа инстанция всички наказателни дела се разглеждат от смесени състави (професионални и непрофесионални съдии) освен в случаите, когато доказателствата са безспорни и достатъчни или подсъдимият признава вината си. В тези случаи делата се разглеждат еднолично от професионален съдия. Във въззивната инстанция съдебният състав включва трима професионални и четири непрофесионални съдии.

Съдебните заседатели заемат позицията за период от четири години. Основанията за дисквалифициране при избора, за освобождаване от позицията и за отвод са сходни с тези в Германия и Дания.

Съдебните заседатели имат правата и задълженията на професионалните съдии. Заедно с професионалния съдия те решават както въпроса за виновността на подсъдимия, така и въпроса за размера на наказанието. В хода на процеса съдебните заседатели имат право да задават въпроси. Съдебното решение се изготвя от професионалния съдия, а съдебните заседатели трябва да дадат съгласието си. Никой от членовете на съдебния състав няма право да обсъжда делото пре-

³⁶ Strandbakken, A. Lay Participation in Norway. – *Revue Internationale de Droit Pénal*, 2001, vol. 72, No. 1–2, 225–251.

ди заседанието на състава. Решенията се вземат с просто мнозинство. Във въззивната инстанция по наказателни дела се изисква квалифицирано мнозинство, представляващо пет от седем гласа.

В Норвегия съществува и институтът на съдебното жури, но то се използва рядко, а и с оглед целите и задачата на анализа то не попада в обхвата на изследователския интерес.

Много голям дял от всички наказателни дела в Норвегия се разглеждат от смесени състави с участието на непрофесионални съдебни заседатели. В Норвегия се води дебат за окончателното премахване на журито. Счита се, че вземането на съдебно решение в сътрудничество между професионални и непрофесионални съдии има много повече предимства пред независимото вземане на решения от съдебно жури. Някои критики срещу журито са свързани с това, че то не е задължено да мотивира решенията си (което е пречка пред обективността); нараства продължителността на делата и сложността на модела. Според Strandbakken Норвегия използва съдебно жури след 1887 г., така че и „аргументът за особена традиция и култура липсва“³⁷.

Република Финландия

Във Финландия се прилага само и единствено институтът на съдебните заседатели – за разлика от другите скандинавски държави, във Финландия няма съдебно жури.

Общинският съвет подбира кандидатите за съдебни заседатели, като законът ги насочва да търсят отразяване на общността. При избора се вземат предвид характеристики на кандидатите като възраст, пол, знание на езици, заетост. Председателят на районния съд определя кой от съдебните заседатели ще заседава по всяко отделно дело, т.е. предоставена му е възможност да подбере най-подходящите кандидати. Съдебните заседатели участват само в първоинстанционното наказателно производство – в смесени състави, състоящи се от един професионален съдия и трима съдебни заседатели. Професионалните съдии разглеждат делата еднолично, когато предвиденото в закона наказание е до 18 месеца лишаване от свобода.

Финландските съдебни заседатели са предимно фермери или пенсионери. Често това са възрастни хора, които през активния си живот са били партийни функционери³⁸. Мандатът им е четиригодишен.

³⁷ Ibid., p. 73

³⁸ Klami, H. T. and M. Hämäläinen. *Lawyers and Laymen on the Bench: A Comparative Legal Sociology*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, 1992.

Съдебните заседатели следва да са на разположение на съда за приблизително 12 работни дни годишно.

На съдебните заседатели не е позволено да проучват делото, преди да му се даде ход в съдебната фаза. В хода на процеса те имат същите права и задължения като професионалните съдии, включително да задават въпроси, но малцина се възползват от това. Поради това че съдебните заседатели са мнозинство в съдебния състав, те могат да отхвърлят решението на професионалния съдия, но това също е по-скоро изключение. По време на съвещанието на състава председателстващият (професионалният съдия) обобщено представя пред съдебните заседатели доказателствата и относимите законови разпоредби. Професионалният съдия първи изразява становището си. В случай че в хода на съвещанието не се постигне мнозинство, се приема становището, което е в полза на подсъдимия.

Гражданското участие в правораздаването е вековна традиция във Финландия. През 1993 г. моделът е реформиран, като броят на съдебните заседатели е променен – вместо седем съдебни заседатели (с общ глас) участват трима, всеки с право на глас. Проведено изследване след намаляването на броя на съдебните заседатели показва, че 69 % от гражданите подкрепят непрофесионалното участие в правораздаването³⁹.

Държави от бившия Съветски съюз

1. Законодателна уредба на съдебното жури⁴⁰

В държавите от бившия Съветски съюз въпросът за съдебното жури е уреден в Закона за съдебната власт или в Наказателно-процесуалния кодекс. В три държави: Казахстан, Киргизстан и Русия, има специални закони за съдебното жури: Русия – Закон за съдебното жури (2004)⁴¹; Казахстан – Закон за съдебното жури, приет през 2006 г. и влязъл в сила през януари 2007 г.⁴²

През 2009 г. Парламентът на Киргизстан прие закон за съдебното жури – „О присяжных заседателях в судах Кыргызской Респуб-

³⁹ Godzinsky, V. M. and K. Ervasti. Laymen as Judges. Helsinki: National Research Institute of Legal Policy, 1999.

⁴⁰ В тази част от анализа е ползвана основно статията на Николай Ковалев – Kovalev, N. Selection of Jurors and Lay Assessors in Comparative Perspective: Eurasian Context. – Russian Law Journal, 2014, No. 2, 9–62.

⁴¹ Федеральный закон о присяжных заседателях федеральных судов общей юрисдикции в Российской Федерации от 20.08.2004 г.

⁴² Закон Республики Казахстан „О присяжных заседателях“, в сила от 1.01.2007 г., <http://sud.gov.kz/rus/content/zakon-respubliki-kazahstan-o-prisyazhnyh-zasedatelyah-0>.

лики⁴³, актуализиран през 2012 г. Според така приетия закон въвеждането на института на съдебното жури (по модела на Великобритания, Руската федерация и САЩ) трябва да стане поетапно: в градовете Бишкек и Ош – от 2015 г., в Чуйската, Джалал-Абадската, Таласката и Ошката области – от 2016 г., а в Исик-Кулската, Наринската и Баткенската област – от 2017 г. Към началото на 2016 г. в нито една от областите институтът на съдебното жури не е заработил. Правителството сочи като причина липсата на финансови средства. Необходими са средства за ремонтване на съдебните зали, за да може да се разположи журито, за подбора, транспорта, настаняването и заплащането на членовете на журито. Ето защо въвеждането на съдебното жури в Киргизстан се отлага за неопределено време, макар този институт да е уреден в Конституцията на страната.

В повечето държави от бившия Съветски съюз процедурите за избор на съдебни заседатели са регламентирани в устройствените закони за съдебната власт. В няколко страни – Казахстан, Русия и Украйна, начинът за избор на журито е посочен в Наказателно-процесуалния кодекс. Само в Таджикистан изборът е уреден в подзаконов нормативен акт, приет от парламента.

II. Брой на членовете в съдебния състав

Много от страните в преход, в частност страните от бившия Съветски съюз, претърпяха промени в системата на съдебните заседатели, като въведоха съдебно жури от 12 съдебни заседатели. Русия е първата държава в региона, която въведе съдебното жури – през 1993 година. Република Казахстан (2007), Грузия (2011) и Украйна (2012) също въведоха съдебното жури. Въпреки че в тези държави институтът се нарича „Суд присяжных“⁴⁴, той не отговаря на класическия модел за такъв съд, подобен на този, въведен от Русия⁴⁵. Само Грузия и Киргизстан са въвели или планират да въведат съдебно жури. Казахстан (по френския модел на *cour d'assies*) и Украйна (на основата на германския модел на *Schoeffengericht*) са въвели смесени съдебни състави. Някои други постсъветски държави, като Беларус, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан запазват съвет-

⁴³ *О присяжных заседателях в судах Кыргызской Республики, в сила от 15.07.2009 г.*, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202673?cl=ru-ru>.

⁴⁴ Суд присяжных – 12 избрани на случаен принцип граждани, формиращи съдебно жури.

⁴⁵ Kovalev, N. Op. cit., p. 11.

ския модел на смесен съдебен състав – един съдия и двама съдебни заседатели, който е много подобен на германския модел⁴⁶.

III. Специфични изисквания към членовете на журито

1. Възраст

В страните от бившия Съветски съюз изискванията за възраст на членовете на журито (съдебните заседатели) са много по-рестриктивни в сравнение с обичайната европейска практика. В различните държави се изисква между 25 и 30-годишна възраст. Смята се, че това е остатък от Царска Русия, когато за пълнолетие се е приемало навършването на 25-годишна възраст. Тази по-висока възраст поражда дискусии по две основни теми: доколко гражданин, станал пълнолетен на 18 години, има житейския опит и може да правораздава, и от друга страна – горната граница от 30 години изключва голяма част от активните граждани от участие в съдебния процес.

2. Съдимостта като основание за отказ

В пет държави – Беларус, Казахстан, Киргизстан, Русия и Украйна, важи правилото, че за член на жури или за съдебен заседател не се избират осъждани граждани, които не са реабилитирани⁴⁷. В Беларус осъждано лице не може да бъде народен заседател. Това поражда дебати, тъй като например лица, осъждани за антисъветска пропаганда, никога няма да могат да станат съдебни заседатели, макар това престъпление да е декриминализирано след отделянето на Беларус от СССР.

3. Използване на официалния език

В Казахстан, Узбекистан и Украйна е позволено по време на съдебни заседания да се използва език, различен от официалния за държавата, но на който говорят болшинството от жителите на областта. В Украйна обаче незнанието на официалния език е предпоставка за изключване на кандидата за съдебен заседател от предварителния списък. Така законодателят изключва от кръга на съдебните заседатели голям брой граждани от източните, южните и някои централни провинции на страната, които не говорят украински език. Тази политика може да причини много проблеми в тези райони: 1. Съдилищата могат да имат затруднения в намирането на достатъчно кандидати за членове на съдебното жури и съдебни заседатели, които да говорят

⁴⁶ Вж. бел. 34 и 35; Kovalev, N. Op. cit., p. 11.

⁴⁷ Kovalev, N. Op. cit., p. 16.

украински език. 2. В регионите с основно рускоговорящо население провеждането на съдебни заседания на украински език с участие на украинскоговорящи съдебни заседатели може да доведе до недоволство сред страните по делото и да предизвика неодобрение сред местните общности⁴⁸.

4. Изключване на съдии, прокурори и административни служители на съда от списъка с кандидати за членове на съдебното жури

Във всички държави от бившия Съветски съюз съществува забрана за включване в първоначалния списък с кандидати за членове на жури или съдебни заседатели на лица, свързани със съда – съдии, прокурори, администратори и полицаи. В Русия няма подобна забрана, но такива лица могат да си направят отвод поради свързаността си със съдебната система.

5. Образование и доход

В нито една от разглежданите държави не съществува изискване за образователен и имуществен ценз. Някои от съдиите и прокурорите в Русия изказват мнение⁴⁹, че би било добре да има образователен ценз, без да уточняват какъв точно – средно или висше образование. Ако такъв бъде въведен, това ще намали драстично извадката, от която се избират членовете на журито⁵⁰.

6. Последователни мандати

В държавите от бившия Съветски съюз няма единно законодателство относно продължителността на участието на граждани като членове на съдебното жури. Според законодателството в Беларус гражданите могат да участват като жури по 21 дни годишно за период от 5 години; в Узбекистан – две седмици годишно за срок от две и половина години; законите в Таджикистан и Туркменистан определят, че гражданите могат да участват в жури само две седмици годишно в рамките на 5 години.

В Грузия, Казахстан, Киргизстан, Русия и Украйна членовете на съдебното жури се избират за всяко отделно дело. В грузинския, казахстанския, киргизстанския и руския закон е отбелязано, че кандидати за съдебно жури или съдебен заседател могат да участват в едно

⁴⁸ Ibid., 17–18.

⁴⁹ Ibid., 9–62.

⁵⁰ В момента около 90 % от населението на Русия е със средно образование, а само 28 % – с висше. Това означава, че ако бъде въведен висок образователен ценз, изборът за съдебно жури ще става едва една пета от жителите: „Об итогах всероссийской переписи населения 2010 г.“, <http://www.rg.ru/2011/12/16/stat.html>.

дело в рамките на календарната година. По украинския закон не съществува пречка съдебните заседатели да бъдат викани многократно в рамките на една и съща година. Тази практика предизвиква много критики, тъй като процесът на съставяне на първичния списък с кандидати за съдебни заседатели не е прозрачен и един гражданин, удобен на даден съдия, може да бъде призоваван за всяко едно дело.

IV. Съставяне на първичен списък с кандидати за съдебни заседатели или членове на жури

1. Формиране на списък с потенциални съдебни заседатели и членове на жури

Няма единен формат за генериране на списък, от който после да бъдат предложени бъдещите съдебни заседатели. Вероятно най-демократичният подход се наблюдава в Казахстан, Киргизстан и Русия – там на случаен принцип се избират граждани, включени в избирателните списъци на съответния район. В Украйна няма изискване за случаен избор и затова местните (общински) съвети комплектват списъка отново от избирателния списък. В Беларус действат същите правила като в Украйна. В Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан изборът на съдебни заседатели става на общите събрания по месторабота или местожителство, без да има яснота кой и как ги номинира. В Туркменистан се наблюдава една особеност – горното правило действа само за районните съдилища, за по-висшите инстанции номинациите се правят по местожителство, а областните управи одобряват номинираните.

2. Публичност на избора

В нито една от бившите съветски държави няма регламент, гарантиращ публичността на съставянето на първичния списък със съдебни заседатели. Единствено в Таджикистан съществува практика гражданите да могат да проверяват вече окомплектования списък с потенциални съдебни заседатели и да възразят, но 7-дневният срок след публикуването на списъка прави тази процедура почти неприложима.

3. Отчетност на изборната комисия

Нито една от държавите от бившия Съветски съюз не провежда прозрачен избор на кандидатите за съдебно жури и за съдебни заседатели. Има два механизма, които могат да осигурят отчетността на тези органи: процедура за избор и назначаване на членовете на органите, извършващи избора, както и отчетност на длъжностните лица

при нарушаване на процедурите. С цел превенция на корупцията и манипулациите на листите с кандидати за съдебно жури или съдебни заседатели изборните органи биха могли според Николай Ковалев⁵¹ да се състоят от представители на местната изпълнителна, законодателна и съдебна власт, както и от представители на адвокатурата и на гражданското общество. В Казахстан и в Киргизстан местната изпълнителна власт генерира първичния списък с кандидат-съдебни заседатели. В Русия за избора на съдебните заседатели отговаря най-висшият администратор от изпълнителната власт в съответния регион на Федерацията.

V. Избор на жури и съдебни заседатели в съда

В изследваните страни съществуват два основни принципа, по които съдебните заседатели биват призовавани в съда. Първият се наблюдава в законодателството на Беларус, Туркменистан и Узбекистан, където съдът назначава по двама съдебни заседатели за всяко дело по реда, по който са записани в списъка със случайно избрани граждани. Страните по делото не участват в избора, но имат право да отвеждат съдебните заседатели по същата процедура, с която се отвеждат и съдиите.

В Грузия, Казахстан, Киргизстан, Русия и Украйна членовете на съдебното жури се избират на случаен принцип. Страните имат право да проведат *voir dire* – разпит на съдебните заседатели, за да се определи тяхното отношение към страните в процеса и дали не са в конфликт на интереси.

VI. Брой на призованите съдебни заседатели

Според законодателството на Казахстан, Киргизстан, Русия и Украйна кандидатите за съдебно жури се призовават за всяко дело. В съответните закони е посочен и минималният брой кандидати за членове на журито, които трябва да се явят в деня на започване на процеса. Това условие е въведено, за да се осигури правото на кандидатите на самоотвод и на страните да поискат отвод и все пак да останат кандидати, с които да започне делото. В Казахстан минималният брой е 25; в Киргизстан – 50; в Русия – 20; в Украйна – 7.

VII. Отвод/самоотвод на съдебните заседатели

1. Основания за отвод/самоотвод

Основанията за отвод и самоотвод са едни и същи в държавите от бившия Съветски съюз. В някои страни съществуват и специални

⁵¹ Kovalev, N. Op. cit.

основания за отказ от участие – например навършена възраст 65 и повече години (Казахстан, Русия)⁵². В Казахстан може да бъдат освободени от задължението да са съдебни заседатели жени с деца под 3 години, лица с религиозни предубеждения и професионалисти, чието отсъствие от работа може да навреди на обществото (напр. лекари, учители, пилоти и др.)

В Беларус, Киргизстан и Украйна съдебните заседатели могат да бъдат включени в списъка само с тяхно изрично съгласие.

2. Мотивиран отвод по инициатива на страните по делото

В Казахстан, Киргизстан и Русия съществува възможност страните по делото да разпитат потенциалните членове на съдебното жури или съдебните заседатели⁵³ за предварителното им отношение към подсъдимия, за евентуален конфликт на интереси и др.

3. Немотивиран отвод на страните по делото

В законодателството на Грузия, Казахстан, Киргизстан и Русия е предвидено правото на страните на безапелационен отвод – те имат право да поискат отвод на кандидат за член на съдебното жури, без да посочват мотиви. В Казахстан защитата има право на три отвода, а прокуратурата – на два; в Киргизстан и двете страни имат право на два отвода; в Русия страните също имат право на по два отвода, но съществува възможност и за повече отводи по преценка на съдията (по еднакъв брой за страните). Ако обаче подсъдимите са повече от един (например организирана престъпна група), броят на отводите остава същият, така че техните защитници трябва да се споразумеят как да упражнят правото си на отвод в рамките на производството. Руското законодателство допуска да се поиска отвод и на целия състав на съдебното жури, но преди то да се е заклело. Ако председателстващият съдия уважи това искане, изборът на съдебни заседатели започва отначало.

⁵² Ibid., p. 34.

⁵³ Уголовно-процессуальный кодекс РФ (УПК РФ), 18.12.2001 г., раздел 12, глава 42, чл. 328, ал. 8: „Председательствующий предоставляет сторонам возможность задать каждому из оставшихся кандидатов в присяжные заседатели вопросы, которые, по их мнению, связаны с выяснением обстоятельств, препятствующих участию лица в качестве присяжного заседателя в рассмотрении данного уголовного дела. Первой проводит опрос кандидатов в присяжные заседатели сторона защиты. Если сторону представляют несколько участников, то очередность их участия в опросе, производимом стороной, устанавливается по договоренности между ними“.

Руска федерация⁵⁴

В Русия институтът на съдебното жури (*суд присяжных*⁵⁵) е въведен със съдебната реформа от 1864 г. от император Александър II⁵⁶. Съдебното жури разглеждало наказателни дела в окръжните съдилища. Въведен бил имуществен и възрастов ценз за членовете на съдебното жури. От него били изключени някои категории чиновници, учители от народните училища и хора, намиращи са „на служба на частни лица“. За разглеждане на съдебното дело се разпределяли по 30 кандидати за членове на журито, от които обвинението и защитата имали възможност да направят отвод на по шест кандидати. От оставащите 18 в списъка чрез жребий се избирали 14 членове на журито (12 основни и 2 резервни), които участвали в разглеждането на делото. Съдебното жури се произнасяло по виновността на подсъдимия, а наказанието се определяло от съдията. Институтът на съдебното жури е действал в Русия до 1917 г., когато на 22 ноември е одобрен първият Декрет № 1 за съда на Всерусийския централен изпълнителен комитет⁵⁷. В него е записано, че местният (районен) съд се състои от постоянен местен съдия и двама заседатели (чл. 2). Революционните трибунали се състояли от председател (местен съдия) и шестима заседатели (чл. 8).

Само година по-късно, с Декрет № 2 от 15 февруари 1918 г.⁵⁸, се въвежда институтът на народните заседатели. В чл. 3 е записано, че делата в гражданските отделиения се решават в състав от трима постоянни членове на окръжния народен съд (съдии) и четирима народни заседатели. Решенията по наказателните дела се вземат в състав от 12 редовни народни заседатели и двама резервни, под председателството на един от постоянните членове на съда. Списъците с народните заседатели се съставят от градските или губернските работнически съвети. Член 29 определя ролята на народните заседатели: те се произнасят не само по факта на престъплението, но и по вида

⁵⁴ Законите в Руската федерация, които уреждат института на съдебното жури, са: Конституцията на Руската федерация (част втора, глава 47); Наказателно-процесуалният кодекс (раздел XII).

⁵⁵ <http://присяжные.рф/>.

⁵⁶ Советская историческая энциклопедия. Т. 13. Москва: Советская энциклопедия, 1971.

⁵⁷ Декрет ВЦИК от 22.11.1917 г. №1: О Суда, http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/o_sude1.htm.

⁵⁸ Декрет ВЦИК от 15.02.1918 г. № 2 :О Суда, http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/o_sude2.htm.

на наказанието, като имат право да наложат условно наказание или да освободят подсъдимия.

Съдебният състав с един член на съда и двама народни заседатели е определен и в Закона за основите на съдоустройството на СССР от 1924 г.⁵⁹ В чл. 6 е записано, че в основата на всяка от съюзните републики стои народният съд. По правило той действа в състав от един съдия и двама народни заседатели.

В Конституцията на СССР от 5 декември 1936 г. (Сталинската конституция)⁶⁰ в чл. 109 е записано: „Народните съдии в районните (градските) народни съдилища се избират от гражданите на района (града) на основа на всеобщото, равно и пряко изборително право посредством тайно гласуване за срок от пет години.

Народните заседатели в районните (градските) народни съдилища се избират за срок от две години на общите събрания на работниците, служителите и селяните по месторабота или местоживееене, а военнослужещите – по войсковите части“.

В Закона за съдоустройството на СССР от 1938 г.⁶¹ се въвежда възрастов ценз, както и изискване за чисто съдебно минало. Освен това се въвежда правилото, че народният заседател може да изпълнява задълженията си само десет дни годишно освен в случаите, когато това се налага от самото дело. Също така се въвежда възможността обществени и трудови организации да номинират кандидати за народни заседатели.

През 1993 г. се приема Конституцията на Руската федерация⁶². С нея се възстановява институтът на съдебното жури (*суд присяжных*), отменен през 1917 г. В чл. 47 и чл. 123 е записано, че подсъди-

⁵⁹ Основы судоустройства Союза ССР и союзных республик (утв. постановлением ЦИК СССР от 29.10.1924 г.), <http://russia.bestpravo.ru/ussr/data04/tex16984.htm>.

⁶⁰ Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик, утвърдена чрезвычайным VIII съездом Советов Союз ССР, 5 декебря 1936 года, <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1936.htm>.

⁶¹ Закон СССР от 16.08.1938 о судоустройстве СССР, союзных и автономных республик, чл. 11, 12 и 24, https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BD%D0%BD_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_16.08.1938_%D0%BE_%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%83%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D1%81%D0%BE%D1%8E%D0%B7%D0%BD%D1%8B%D1%85_%D0%B8_%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%BD%D1%8B%D1%85_%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA.

⁶² Конституция Российской Федерации, 25.12.1993 г., <http://www.constitution.ru/>.

мият има право в случаите, предвидени във федералните закони, съдебният му процес да се проведе с участието на съдебно жури.

В Наказателно-процесуалния кодекс на Руската федерация⁶³ са уредени правилата за избор и назначение на членовете на журито, правата и задълженията им в хода на делото. Определянето на кандидатите за съдебно жури, правилата за избор, правата и задълженията им по време на делото са регламентирани във Федералния закон за членовете на съдебното жури⁶⁴.

В арбитражното правораздаване съществува институтът на съдебния заседател, наречен арбитражен заседател. Той е установен през 1995 г. с федералния закон за въвеждането на Арбитражния процесуален кодекс на Руската федерация⁶⁵, както и във федералния закон за арбитражните заседатели⁶⁶. Арбитражните заседатели трябва да са навършили 25-годишна възраст и да притежават специални знания и опит в предприемаческа или друга икономическа дейност. Те не са постоянно действащи, а могат да бъдат призовани от страните по делото във връзка с особена сложност и/или необходимост от използване на техните специализирани познания в сферата на икономиката и финансите. Когато делото подлежи на колегиално решение, в състава на съда се включват трима професионални съдии и двама арбитражни заседатели⁶⁷.

В съдебното жури по наказателни дела участват 12 членове, избрани на случаен принцип от регистрираните избиратели за съответния район, в който е извършено престъплението. Те се избират за всяко дело. Едно и също лице може да участва в рамките на една година само в едно дело, и то за не повече от 10 дни.

⁶³ Уголовно-процесуальный кодекс РФ (УПК РФ), 18.12.2001 г., раздел 12, глава 42, http://base.garant.ru/12125178/44/#block_2200.

⁶⁴ Федеральный закон о присяжных заседателях федеральных судов общей юрисдикции в Российской Федерации, от 20.08.2004 г., <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=133781;fld=134;dst=1000000001,0;md=0.6654283184353944>.

⁶⁵ О введении Арбитражного процессуального кодекса Российской Федерации, 1995 г., и Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации, 24.07.2002 г., чл. 19, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37800/cca8c87ed2e81cc8355778ced62b007ca7852c68/.

⁶⁶ Федеральный закон об арбитражных заседателях арбитражных судов субъектов Российской Федерации, 16.05.2001 г., <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=160105;fld=134;dst=1000000001,0;md=0.6359694694817432>.

⁶⁷ Чл. 17 АПК РФ: „Дела в первой инстанции арбитражного суда рассматриваются судьей единолично, если коллегиальное рассмотрение дела не предусмотрено настоящей статьей. Коллегиальное рассмотрение дел в арбитражном суде первой инстанции осуществляется в составе трех судей или судьи и двух арбитражных заседателей“.

Журието се произнася по фактите по делото – извършено ли е престъплението, извършено ли е от подсъдимия и дали той заслужава снизхождение⁶⁸. Съдията се произнася по правните въпроси. В Наказателно-процесуалния кодекс на Русия са изброени случаите, в които делото може да се гледа от един съдия и 12 членове на журието: убийство, отвличане, нарушение на правилата за движение и експлоатация на влаковете, морския и вътрешния воден транспорт, както и на метрото, неуважение към съда и др.

Подсъдимите имат право да поискат делото им да бъде разгледано от състав с участието на жури. Когато подсъдимите са повече от един, достатъчно е само един от тях да изяви желание делото да бъде гледано от жури. В случай че поискалият впоследствие се откаже от това си желание, делото все пак ще бъде разгледано от жури.

Оправдателната присъда на журието е задължителна за председателстващия съдия, докато осъдителната не е, ако съдията прецени, че деянието на подсъдимия не съставлява престъпление.

Членове на журието **не могат** да бъдат:

1. лица, ненавършили 25 години;
2. лица, които са осъждани и не са реабилитирани⁶⁹;
3. недееспособни лица или лица с ограничена дееспособност;
4. лица, които се водят на отчет в психиатричен диспансер или наркодиспансер във връзка с лечение от алкохолизъм, наркомания, токсикомания, хронични психични разстройства и др.⁷⁰;
5. лица, които са обвиняеми по друго дело;
6. лица, които не знаят езика, на който се води производството;
7. лица с физически или психически недостатъци, които им пречат пълноценно да участват в съдебните заседания.

Членовете на журието **имат право**:

1. да участват в разследването на всички обстоятелства по наказателното дело, да задават посредством съдията въпроси на свидетелите, да се запознават с доказателствата;

⁶⁸ Чл. 339 УПК, ал. 4: „В случае признания подсудимого виновным ставится вопрос о том, заслуживает ли он снисхождения“.

⁶⁹ Чл. 3 Федеральный закон о присяжных заседателях федеральных судов общей юрисдикции в Российской Федерации, от 20.08.2004 г.: „Присяжными заседателями и кандидатами в присяжные заседатели не могут быть лица: 2) имеющие непогашенную или неснятую судимость“.

⁷⁰ Чл. 3 Федеральный закон о присяжных заседателях федеральных судов общей юрисдикции в Российской Федерации, от 20.08.2004 г.: „4) состоящие на учете в наркологическом или психоневрологическом диспансере в связи с лечением от алкоголизма, наркомании, токсикомании, хронических и затяжных психических расстройств“.

2. да поискат от съдията да им разясни разпоредбите на закона, отнасящи се до делото, и други неясни за тях въпроси и понятия;

3. да си водят бележки, които да използват при постановяването на присъдата.

Членовете на журито **нямат право:**

1. да напускат залата по време на заседанията на съда;

2. да изказват мнение преди провеждането на дискусия за вземане на решение по делото;

3. да разискват с лица, неучастващи в съдебното заседание, данни от делото;

4. да събират сведения по делото извън съдебното заседание;

5. да нарушават тайната на съвещанието и гласуването на съдебните заседатели по поставените пред тях въпроси.

За времето на изпълнение на задълженията си членът на журито получава компенсации, като средствата се вземат от федералния бюджет и представляват 1/2 от дневното възнаграждение на съдията от съответния съдебен район, по броя на дните, в които участва в заседания. На съдебните заседатели се възстановяват и разходите за командировъчни⁷¹, както и транспортните разходи. По месторабота на съдебния заседател се запазва заплатата, компенсациите и бонусите, предвидени в договора му. Забранено е уволняването на съдебните заседатели или преместването им на друга длъжност в периода, в който са ангажирани в съда.

Формиране на състава на съдебното жури

В първия ден от делото, което е решено да се гледа с участие на жури, се провежда избор на кандидатите от общия и допълнителния списък на кандидати за членове. Секретарят или помощникът на съдията проверяват дали не са налице някои от забраните за встъпване в длъжност на кандидатите за членове.

Избраните членове на журито се информират за насроченото дело не по-малко от 7 дни преди началото на заседанията. Призовават се за явяване в съда не по-малко от 20 кандидати. По преценка на съдията от участие в журито може да бъдат освободени гражданите, навършили 60-годишна възраст; жени, които имат деца до 3-годишна

⁷¹ Чл. 11 *Федеральный закон о присяжных заседателях федеральных судов общей юрисдикции в российской федерации, от 20.08.2004 г.:* „Присяжному заседателю возмещаются судом командировочные расходы, а также транспортные расходы на проезд к месту нахождения суда и обратно в порядке и размере, установленных законодательством для судей данного суда“.

възраст; лица, които във връзка с религиозните си убеждения считат, че не могат да участват в заседанията на съда; лица, които, ако бъдат възпрепятствани да изпълняват служебните си задължения, ще попречат на нормалното функциониране на обществото (лекари, учители, пилоти и др.); други лица, които имат уважителни причини да не участват в съдебното заседание.

Всеки от явилите се кандидати има право да посочи причините, които правят невъзможно участието му в съдебното заседание, както и да си направи самоотвод.

След това страните по делото имат право да направят мотивиран отвод. Защитата, след което и обвинението провеждат разпит на кандидатите за жури и предават на съдията списък на хората, които трябва да напуснат заседанието. Ако след това останат по-малко от 18 души, съдията дава нареждане за допълнително призоваване на кандидати.

Ако има повече от 18 кандидати за жури, страните имат право на немотивиран отвод. Заседанието се провежда, след като останат 14 кандидати. Първите 12 са основни членове на журито, а другите двама са резервни членове.

След като приключи процедурата по избор, кандидатите за членове на журито полагат клетва, чийто текст е указан в чл. 332 от Наказателно-процесуалния кодекс на Русия.

Решението на съдебното жури се приема с единодушие, а ако след тричасово обсъждане не се постигне единодушие, се пристъпва към гласуване.

Членовете на журито в Русия не са длъжни да мотивират решението си, а се основават на житейския си опит и идеите за право, формирани в общността, към която принадлежат.

Република Грузия

1. Статут на съдебния заседател

В Грузия след 2005 г. не съществува институт на съдебния заседател от немски тип. След приемането на нов Наказателно-процесуален кодекс (2010 г.) е въведено съдебно жури, но не за всички видове престъпления и не във всички съдилища. Към настоящия момент (февруари 2015 г.) съдебно жури разглежда делата за следните престъпления: предумишлено убийство при отегчаващи отговорността обстоятелства, евтаназия, умишлено убийство, извършено в състояние на силно раздразнение, умишлено убийство на дете, убийство при превишаване на пределите на неизбежната отбрана, убийство при пре-

вишаване на необходимите мерки за залавяне на престъпник, всички видове престъпления, извършени от действащи или бивши държавни служители.

Според Конституцията на Грузия „делата в съдилищата с обща юрисдикция се разглеждат в присъствието на съдебно жури в случаите, предвидени в закон“. Правилата на функциониране на съдебното жури се съдържат в Наказателно-процесуалния кодекс. Съдебното жури разглежда първоинстанционни дела в районните и градски съдилища.

2. Критерии за заемане на позицията на член на съдебно жури

Гражданинът може да изпълнява задълженията на член на съдебно жури, ако:

(1) е включен в базата данни на Гражданския регистър на Грузия и има навършени 18 г.;

(2) е запознат с терминологията на наказателното производство;

(3) живее на територията, на която се простира юрисдикцията на съда, който ще разглежда делото;

(4) няма физически или умствени затруднения, които биха му попречили да изпълнява задълженията си на член на съдебното жури.

Несъвместимост за заемане на позицията на член на съдебно жури има, когато:

(1) лицето заема държавно-политическа позиция;

(2) лицето е следовател;

(3) лицето е полицаи;

(4) лицето е част от въоръжените сили на Грузия;

(5) лицето е ръководен член на духовенство;

(6) лицето е участник в съответното наказателно производство;

(7) срещу лицето е повдигнато наказателно обвинение;

(8) на лицето са налагани административни наказания за употреба на наркотици;

(9) участието на лицето в дадено съдебно жури ще бъде изключително несправедливо, ако се основава на изразените от него мнения или се основава на личните му преживявания;

(10) лицето е психолог или психиатър;

(11) лицето е адвокат.

Преди да премине към процедурата по подбор на журито, професионалният съдия трябва да състави на случаен принцип от общия списък на гражданите, навършили 18-годишна възраст, и след консултации със страните списък от кандидати за съдебното жури, състоящ

се от не повече от 100 души. Съдията подготвя въпросник, съгласуван със страните, и го изпраща на адреса по местоживее на кандидата, който е длъжен в определен срок, преди избирането на журито, да го попълни и изпрати. До два дни от получаването на поканата за участие кандидатите следва да информират съда, ако е налице някое от обстоятелствата за несъвместимост.

ДОБРА ПРАКТИКА 5

Всяка от страните има право да поиска отстраняването на определен кандидат за член на жури. Най-напред това право се дава на прокурора, а след това – на защитата. Професионалният съдия е длъжен да провери всички обстоятелства, на които може да се основава искането на отвод, и съответно да предостави възможност на страните да задават въпроси на кандидатите и да изискват допълнителна информация в подкрепа на направения отвод. За всяко дело се провежда отделна процедура по избор на съдебно жури.

Безапелационните отводи са между 6 и 12 за двете страни.

3. Права и задължения на членовете на съдебното жури

Членовете на съдебното жури имат право да получават информация в отговор на писмено искане по следните теми:

- (1) инструкции от съда за приложимото законодателство;
- (2) предварителна информация за обстоятелствата по делото и доказателствата, които предстои да бъдат разгледани;
- (3) допълнителни разяснения от председателстващия съдия в хода на съдебното производство – по приложимото законодателство; от свидетелите – по фактическите обстоятелства; от страните – по отношение на заключителните им пледоарии;
- (4) допълнителни разяснения от съдията за закона по време на съвещанията на съдебното жури;
- (5) Съдията следва да разясни на членовете на журито правото да си водят бележки в хода на съдебното производство. Журито има право да получи запис (протокола) от делото, с изключение на частта, свързана с недопустимост на доказателствата.

Член 236 от НПК на Грузия регламентира задълженията на членовете на съдебното жури, резервните членове и кандидатите за членове.

Членовете на съдебното жури, както и техните заместници **нямат право:**

- (1) да напускат съдебната зала по време на процеса;
- (2) да разкриват информация, получена по време на съдебното производство, или да изразяват лично мнение по делото, по което трябва да се произнесат, преди обявяването на присъдата;
- (3) да обсъждат въпроси, свързани с делото, с когото и да е, освен с председателстващия съдия;
- (4) да придобиват информация, свързана с делото, извън процеса.
- (5) да нарушават тайната на обсъждането и съвещанието на журито, както и на гласуването;
- (6) да нарушават правилата за вътрешния ред на съда и да игнорират инструкциите на председателстващия съдия.

Всеки член на съдебното жури е задължен да присъства на съдебните заседания по делото и на съвещанията на журито.

1. Конфликт на интереси и деклариране на информация

Кандидатът за жури трябва да отговори вярно и изчерпателно на въпросите; в допълнение той трябва да предостави друга необходима информация за себе си или за връзки с участници в производството, както и за всякакви други обстоятелства, които биха му попречили да вземе обективно и безпристрастно решение по делото.

Задаваните въпроси към потенциалните членове на съдебното жури не трябва да разкриват лични, професионални или икономически тайни освен в случаите, когато това представлява интерес за администрирането на правосъдието. От кандидата може да бъде поискано да разкрие подобна информация при направено мотивирано искане от някоя от страните. Ако разкриването на информация може да доведе до непоправими вреди за интересите на кандидата, той предоставя информацията само на председателстващия съдия.

5. Мандат на члена на съдебното жури

5 години.

6. Заплата/възнаграждение на члена на съдебното жури

Членовете на журито не получават възнаграждение. За сметка на това те (както и кандидатите) получават компенсация за всички разходи, свързани пряко с изпълнение задълженията им. Висшият съвет по правосъдието на Грузия определя размера на дневните, пътните и другите възстановяеми разходи. По време на изпълнение на

функциите си като членове на жури работещите продължават да получават възнаграждението си по месторабота.

Други държави

Китайска народна република⁷²

Институтът на съдебните заседатели е въведен в Китай през 1949 г. от Китайската комунистическа партия, като първоначалната идея е била гражданските и наказателните дела да се разглеждат от професионален съдия и съдебни заседатели. През 2004 г. вицепрезидентът на Върховния граждански съд на Китай заявява, че районните съдилища при избора на съдебни заседатели трябва да отдават предпочитание на хора с добро образование, успешна кариера, високи морални качества и правни познания.

През 2004 г. Постоянната комисия при Китайския парламент приема Резолюция за подобряване на системата за съдебни заседатели (Закон за съдебните заседатели). Приемането на закона цели да отговори на критиките на Запада за липсата на институционална ефективност, минимално използване на съдебните заседатели и др., както и да подобри съществуващата система на участие на съдебните заседатели.

Преди приемането на Закона за съдебните заседатели през 2004 г. редица съдилища в страната са престанали да включват съдебни заседатели при разглеждането на дела. В много от съдилищата ролята на съдебните заседатели е била ограничена до специфични случаи. По административни и граждански дела съдебни заседатели са използвани само в най-долните съдебни инстанции. Една от основните причини за неизползването на съдебни заседатели е била липсата на адекватно заплащане. Според едно официално писмо на Районния съд в Пекин на съдебните заседатели се е заплащало по един юан дневно (около 0,2 долара), което не било достатъчно дори за закупуването на билет за градския транспорт. Това мизерно заплащане не било изцяло по вина на съда – съдилищата в Китай са на издръжка на местната община и тъй като законите за съдебните заседатели престанали да бъдат задължителни, то и общините престанали да предоставят средства за заплащане на техните възнаграждения.

⁷² Wang, Z. and H. Fukurai. Popular Legal Participation in China and Japan. – International Journal of Law, Crime and Justice, 2011, vol. 38, No. 4, 1–25.

Друга злоупотреба със съдебните заседатели преди 2004 г. е била практиката на „дълго служещи съдебни заседатели“ или „на пълен работен ден“.

Поради натрупването на проблеми, свързани с института на съдебните заседатели, през 2004 г. е приет Закон за съдебните заседатели. Той включва 20 параграфа, но не решава някои важни въпроси, свързани със съдебните заседатели. Затова Върховният съд на Китай и Министерството на правосъдието приемат съвместно допълнителни разпоредби относно избора, проверката и назначаването на съдебните заседатели, както и за администрирането на тяхната работа от съдилищата.

Според Закона за съдебните заседатели от 2004 г. съдебните заседатели имат право да участват в разглеждането на следните дела: 1. първоинстанционни наказателни, граждански и административни дела с голямо обществено значение; 2. всяко дело, по което страните в процеса поискат състав със съдебни заседатели.

Въвежда се изискване кандидатите за съдебни заседатели да притежават поне диплома от колеж. Според Националната статистика едва 5,4 % от населението в Китай има диплома от колеж или придобита по-висока образователна степен. Това означава, че ако законът бъде спазван в тази му част, около 94 % от населението ще бъде изключено от кръга на допустимите съдебни заседатели. По тази причина допълнителните разпоредби от 2004 г. оправомощават съдилищата да не спазват това изискване в два случая: 1. когато се касае до селските районни, където хората с висше образование са малцинство; 2. когато има възрастни кандидати, които имат основно или начално образование, но се ползват с авторитет в съответната общност.

Введено е и изискването всеки съд, както и съответното поделение на Министерството на правосъдието, да провежда обучение на съдебните заседатели⁷³, което трябва да се състои в разясняването на основните принципи на правото, правилата в съда, морала и дисциплината на съдиите.

Член 7 и 8 от Закона за съдебните заседатели регламентират 4-степенен процес на избор на съдебни заседатели.

Първо, всеки съд определя колко съдебни заседатели ще му бъдат необходими.

⁷³ Китайската народна република е разделена на 22 провинции, както и на 5 автономни региона, 4 града на централно подчинение и два специални административни района. Във всяка провинция има Министерство на правосъдието на провинциалното правителство.

Второ, номинирането на кандидатите става по три начина: 1. „Самономиниране“ – всеки, който желае да бъде съдебен заседател, може да предложи кандидатурата си на съответния съд; 2. „Номинация от работодателя“ – работодателите са насърчавани да номинират свои служители, след като получат тяхното съгласие; 3. „Номинация от т.нар. „местни“ организации“⁷⁴ – всяка от тези организации има право да номинира жител на съответния район за съдебен заседател, след като получи неговото съгласие.

Трето, кандидатите биват проверявани от всеки съд съвместно със съответното подразделение на Министерството на правосъдието. Така се формира списък с кандидати за съдебни заседатели.

Четвърто, кандидатите от списъците се одобряват от постоянната комисия на местните представителни събрания от същото административно ниво.

Мандатът на съдебните заседатели в Китай е 5 години.

Според чл. 14 от Закона за съдебните заседатели всеки съд трябва да създаде регистър на избираеми съдебни кандидати и на случаен принцип да избира гражданите, които да участват в съответното дело. Тази мярка е предприета, за да се спре порочната практика на някои съдилища да призовават едни и същи съдебни заседатели за всички дела, превръщайки ги на практика в служители на съда.

Законът за съдебните заседатели регламентира и възнаграждението, което получават съдебните заседатели. Съдилищата вече са задължени да покриват транспортните разходи и разходите на съдебните заседатели за нощувка. Освен това работодателите нямат право да намаляват заплатите и бонусите на служителите си за времето, в което са заети в съда. Безработните съдебни заседатели получават заплащане, което се формира от изработените дни по средния дневен доход на служещите в съответния район за предишната година. Съдебните заседатели получават възнаграждение и за срока на тяхното обучение.

Поради това че бюджетът на съдилищата в Китай се определя от местното правителство, чл. 19 от Закона за съдебните заседатели предвижда, че всеки съд може да включи годишната издръжка на съдебните заседатели в бюджета си и той ще бъде одобрен от местното правителство.

⁷⁴ В Китай във всеки град и всяко село има създадени организации на живущите в него (*grass-roots organizations*), като в градовете всеки блок има отделна такава. Тези организации имат мандат да решават някои местни административни въпроси.

Република Македония⁷⁵

В Република Македония съществуват смесени съдебни състави, в които професионалните съдии заседават заедно със съдебните заседатели по всички въпроси на делото. Според Наказателно-процесуалния кодекс на Република Македония⁷⁶ делата за престъпления, за които се предвижда наказание лишаване от свобода до 15 години, се разглеждат в състав от един професионален съдия и двама съдебни заседатели. За престъпления, за които предвиденото в закона наказание е над 15 години лишаване от свобода, съдебният състав се състои от двама съдии и трима съдебни заседатели.

Институтът на съдебните заседатели е регламентиран в Закона за съдилищата (2006).

Съдебните заседатели в Македония имат имунитет и не носят отговорност за становищата, които изразяват по делото, и за постановените актове. Съдебният съвет на Република Македония избира и освобождава както съдиите, така и съдебните заседатели. Правилата за назначаване на съдебните заседатели изискват:

1. да се избягва дискриминацията по полов, расов и национален признак, да не се отчитат политическите или религиозните вярвания, имущественият и социалният статус на кандидатите;

2. да се осигури представителство на граждани от всички етнически общности;

3. да не се избират хора, които са близки роднини или съпрузи (съпруги) на съдии или съдебни заседатели от същия съд;

4. да не се избират хора, които са в близко родство с членовете на Съдебния съвет на Република Македония.

Съдебният заседател трябва:

1. да е пълнолетен гражданин;

2. да има македонско гражданство;

3. да има висше образование;

4. да владее македонски език;

5. да е достоен да изпълнява тази длъжност;

6. да не е по-възрастен от 64 години.

Всеки кандидат преминава през психологически тест и тест за почтеност. Психологическият тест се полага в Съдебния съвет на

⁷⁵ Lazhetich, G. and L. Nenev. The New Macedonian Concept of Lay Judges and Their Role in the Criminal Procedure. – Iustinianus Primus Law Review, 2012, vol. 3, No. 2, 1–22.

⁷⁶ Code of Criminal Procedure, „Official Gazete of the Republic of Macedonia“ № 15/2005 and Amendments from 2008 and 2009, Article 22.

Република Македония и има за цел да определи социалните умения на кандидатите. Този тест се базира на международно признати психологически тестове, с които се проверяват съдиите, и е приложен в поне една държава – членка на ЕС и на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР). Тестът за почтеност се базира на етичните и професионални кодекси на магистратите, като се проверява дали кандидатите имат етични и морални качества, за да станат съдебни заседатели. Този тест се състои от две части: 1. Писмен анонимен тест; 2. Събиране на информация за етичните и моралните качества на бъдещия съдебен заседател. За целта всеки кандидат трябва да предостави: 1. Списък от 50 души, които са завършили основно образование и го познават поне от три години; 2. В списъка не трябва да присъстват близки родственици на кандидата.

Избраният за съдебен заседател се обучава в Академията за обучение на съдии и прокурори. След успешното завършване на обучението кандидатите полагат финален тест. Лицата, които не издържат теста, се освобождават от Съдебния съвет на Република Македония.

След като всички районни и апелативни съдилища заявят какъв брой съдебни заседатели са им необходими, Съдебният съвет на Република Македония разпределя кандидатите в отделните съдилища. Това решение се публикува в „Държавен вестник“ на Република Македония.

Съдебните заседатели имат мандат от 4 години с право на преизбиране.

Делата срещу непълнолетни подсъдими се разглеждат от съдебни заседатели с професионален опит в педагогиката и образованието.

Възнаграждението на съдебните заседатели се определя от министъра на правосъдието.

Според Закона за съдилищата тези изисквания влизат в сила от 1 януари 2016 г. Дотогава при избора на съдебни заседатели Съдебният съвет на Македония трябва да дава предимство на кандидатите с висше образование.

Съдебните заседатели играят значителна роля при постановяването на присъдата. Присъдата се постановява с мнозинство на гласовете, като съдията ръководи съвещанието на съдебния състав и гласува последен. Решението се взема на тайно съвещание, а начинът на гласуване не подлежи на разгласяване.

Още преди влизането му в сила този регламент за избор на съдебни заседатели предизвиква съмнения в неговата ефективност.

Основна причина за това е изискването за висше образование, при положение че много малък процент от населението има такъв ценз. Затова се предполага, че след влизането на закона в сила няма да има достатъчно кандидати за съдебни заседатели.

Един от основните аргументи за въвеждането на съдебните заседатели е, че те получават по-ниско заплащане от съдията и следователно излизат по-евтино на системата. В Македония обаче се очаква това да предизвика проблем. Изискването за висше образование и заплащането от 3,5 евро на час ще бъдат основна пречка пред набирането на кандидати. Освен това сложната система за избор – с психологически тест, тест за почтеност и финален изпит, също ще натовари прекомерно бюджета на съдебната система. Дали системата ще бъде ефективна, ще се разбере след влизането на закона в сила от януари 2016 година.

Република Сърбия

1. Статут на съдебния заседател

Според чл. 142, ал. 4 от Конституцията на Република Сърбия съдиите и съдебните заседатели участват в съдебния процес по начин, предвиден в закон⁷⁷. В глава VI на Закона за съдиите, озаглавена „Специално положение на съдебните заседатели“, чл. 81–88 регулират изискванията за заемане на позицията, процедурата по назначаване, мандата и неговата продължителност, несъвместимост с други функции, длъжности и процедури, възнаграждение и награди.

2. Критерии за заемане на позицията на съдебен заседател

Законът предвижда, че съдебен заседател може да бъде пълнолетен гражданин на Република Сърбия, който е достоен да изпълнява функциите на съдебен заседател и към датата на назначаването му не е навършил 70 години. Съдебните заседатели не могат да членуват в политически партии, нито да проявяват политическа активност по какъвто и да е друг начин. Към момента на назначаването се вземат предвид полът, възрастта, заетостта и социалният статус на кандидата, както и неговите познания, професионализъм и интерес към юридическите въпроси.

Съдебният заседател се назначава от Висшия съдебен съвет по предложение на министъра на правосъдието, като допълнително се

⁷⁷ Конституция на Република Сърбия, достъпна на http://www.srbija.gov.rs/cinjence_o_srbiji/ustav.php.

изисква мнението на съда, в който той ще бъде назначен. Кандидатурите се представят по силата на публична покана, публикувана в „Държавен вестник“.

3. Права и задължения на съдебните заседатели

Съдебният заседател не може да бъде адвокат, да предлага правни услуги или професионални съвети, или да получава възнаграждение за такива. Позицията му е несъвместима с други дейности, длъжности и процедури, които противоречат на достойнството и независимостта на съдията и могат да накърнят репутацията на съда. По силата на чл. 2 на Закона за Агенцията срещу корупцията съдебните заседатели са задължени да декларират имуществото си.

4. Мандат на съдебните заседатели

Пет години, с право на преизбиране.

5. Заплата/възнаграждение на съдебните заседатели

Съдебните заседатели имат право да им бъдат възстановени разходите, направени при изпълнение на техните задължения. Размерът на възнаграждението им се определя с решение на Висшия съдебен съвет.

Съгласно чл. 7, ал. 2 от това решение възнаграждението се определя, като се раздели минималното възнаграждение за дейността на работните часове на съдебния заседател за предходния месец, като полученият коефициент се умножава по броя на часовете в месеца. Базата за изчисляване на възнаграждението е равна на 125 % от средното месечно възнаграждение за страната, включително данъците и осигуровките. Понастоящем възнаграждението възлиза на 300 сръбски динара за отработен час (около 5 лв. на час).

Япония

През 2004 г. Япония въвежда системата от квази-жури (*saiban-in seido*)⁷⁸. Не за първи път обаче гражданите на Страната на изгряващото слънце могат да участват като съдебни заседатели в съдебния процес⁷⁹. През 1928 г. японското правителство въвежда система-

⁷⁸ Anderson, K. and E. Saint. Japan's Quasi-Jury (*Saiban-in*) Law: An Annotated Translation of the Act Concerning Participation of Lay Assessors in Criminal Trials. – Asian Pacific Law & Policy Journal, 2005, No. 6, 233–283. Пълният текст на закона на японски е достъпен на страницата на Върховния съд, *saiban-in no sanku suru keiji saiban ni kansuru hōritsu* [Закон за участието на съдебните заседатели в наказателните дела], http://www.saibanin.courts.go.jp/vcms_lf/02.pdf.

⁷⁹ Corey, Z. and V. P. Hans. Japan's New Lay Judge System: Deliberative Democracy in Action? – Asian-Pacific Law & Policy Journal, 2010, vol. 12, No.1, 72–94.

та на наказателното жури, състоящо се от грамотни мъже на възраст над 30 години. Участието на журито е спорадично най-вече поради това, че на членовете на журито се заплаща възнаграждение от страната, която го е поискала. За 15-те години, в които съществува този институт, в Япония са разгледани едва 484 съдебни процеса с участие на съдебно жури. През 1942 г. от съдебно жури са били разгледани само две дела, а през 1943 г., след избухването на Втората световна война, съдебното жури престава да съществува. След края на войната институтът на съдебното жури не е възстановен.

В следващите 50 години съдебната система в Япония не е реформирана. В края на 90-те години на миналия век и с началото на икономическата криза японското правителство решава да проведе реформи в различни сфери на обществото, включително и в съдебната. През 1999 г. министър-председателят Кейзо Обунчи назначава Съвет за реформа на съдебната система, чиято задача е да създаде насоки за реформиране на правосъдието.

Преди въвеждането на *saiban-in seido* в обществото се водят продължителни дебати за евентуално въвеждане на жури по подобие на държавите от общото право, но накрая Съветът за реформа предлага смесен трибунал от съдебни заседатели и професионален съдия, които съвместно да постановяват присъдите по тежки наказателни дела. Парламентът на Япония приема закон, по силата на който разглеждането на дела от квази-жури следва да започне през май 2009 г. Първото дело от този вид е разгледано през август 2009 г., когато трима професионални съдии и шестима граждани постановяват присъда по обвинение за убийство срещу подсъдимия Фуджи.

Съдебните заседатели в квази-журиро имат равни права и задължения с професионалните съдии. Те решават заедно въпроса за виновността и наказанието. Освен това, за разлика от други смесени трибунали, където съдебните заседатели могат да разпитват подсъдимия и свидетелите чрез съдията, в Япония съдебните заседатели могат пряко да участват в разпитите.

В процеса на подготовка на въвеждането на квази-журиро в японската съдебна система са проведени две социологически проучвания, които показват, че много висок процент граждани (70 %) нямат желание да се включат като съдебни заседатели. По тази причина правителството организира мащабна кампания, която да популяризира тази форма на активно гражданско участие в съдопроизводството. Построени са нови съдебни зали, в които да заседават смесените състави; проведена е масирана образователна и рекламна кампания с

телевизионни програми и филми, дори са включени и японските манги⁸⁰.

Въвеждането на новата система променя поведението на всички участници в съдебните процеси. В задълженията на професионалните съдии вече се включва тълкуването на съответните закони пред съдебните заседатели и обсъждането на присъдата с тях. Прокурорите и адвокатите преминават от система на размяна на документи към публични устни изложения.

Въпреки негативната предварителна реакция на обществото гражданите реагират положително още с въвеждането на смесените трибунали и проявяват изключителна активност.

През 2010 г. Върховният съд на Япония провежда социологическо проучване, което показва отношението на японците към тази нова форма на гражданско участие в съдебната система. През първото полугодие от въвеждането на *saiban-in seido* по тази система са разгледани 142 дела с призоваване на 838 съдебни заседатели. Според проучването 56 % от призованите са били отрицателно настроени, но след приключването на делата 97 % от съдебните заседатели са заявили, че това е бил един добър опит⁸¹.

Съдебните заседатели в Япония⁸² се избират на случаен принцип от избирателните списъци. Те се избират за всяко дело, като средно едно дело продължава около три дни. Съдебният състав взема решенията си с мнозинство, но за да е легитимно решението, поне един професионален съдия и един съдебен заседател трябва да са гласували за него.

Изборна процедура

Гражданите, избрани от списъците за съдебни заседатели, биват информирани през месец ноември на предходната година. Избраните съдебни заседатели нямат право да откажат да участват в процеса. Страните нямат право да селектират избраните съдебни заседатели.

Около шест седмици преди конкретното дело кандидатите за съдебни заседатели се информират за датата на първото съдебно заседание.

⁸⁰ Манга – японската дума за анимация и комикси; извън Япония с тази дума се означават комикси в японски стил.

⁸¹ Corey, Z. and V. P. Hans. Op. cit., p. 92.

⁸² Министерство на правосъдието на Япония, схема на процеса на избор на съдебни заседатели, http://www.moj.go.jp/ENGLISH/m_hisho06_00010.html.

В деня на делото 6 съдебни заседатели се определят по процедура за назначение, описана подробно в Закона за съдебните заседатели⁸³.

Задължения на съдебните заседатели

Съдебните заседатели изслушват разпитите и проучват доказателствата. След приключването на делото съдебните заседатели и професионалните съдии разискват казуса и заедно решават въпроса за виновността и наказанието. Присъдата се прочита публично от председателстващия съдия.

⁸³ Act Concerning Participation of Lay Assessors in Criminal Trials (Lay Assessor Act). В настоящата публикация е използван английският превод на Anderson, K. and E. Saint. Op. cit.

**ПРИЛОЖЕНИЕ № 1. СПИСЪК НА
НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИ/ПРОФЕСИОНАЛНИ
ОРГАНИЗАЦИИ, ЗАНИМАВАЩИ СЕ С
ВЪПРОСИТЕ НА СЪДЕБНИТЕ ЗАСЕДАТЕЛИ**

Държава	Организация
Австрия	Vereinigung der fachmännischen Laienrichter Österreichs
Белгия	Union des juges coinsulaires de Belgique
Великобритания	The Magistrates' Association
Германия	Bundesverband ehrenamtlicher Richterinnen und Richter Deutsche Vereinigung der Schoeffinnen und Schoeffen e. V.
Грузия	Judges Association of Georgia
Гърция	National School of Judges
Дания	The association of the expert judges appointed to the Maritim and Commercial Court
Естония	Estonian Association of Judges
Израел	Israel Association of Judges
Испания	Asociaciones Democrática de Justicia de Paz
Италия	Associazione Nazionale Giudici di Pace
Кипър	Cyprus Judges Association
Люксембург	Groupement des Magistrats Luxembourgeois
Малта	Association of Judges and Magistrates of Malta
Норвегия	Den Norske Dommerforening
Португалия	Association of Portuguese Judges
Румъния	Romanian Magistrates Association
Северна Ирландия	Judicial Studies Board Northern Ireland
Словакия	Association of Slovak Judges
Словения	Slovensko sodnisko drustvo
Сърбия	Društvo sudija Srbije
Украйна	Ukrainian social organisation „Association of Judges of Ukraine“
Унгария	National Office for the Judiciary
Финландия	Suomen Lautamiehet ry Finlands nämndemän rf
Франция	Association nationale des juges de proximité (ANJP)
Холандия	Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak
Хърватия	Association of Croatian Judges
Чехия	Judicial Academy

**ПРИЛОЖЕНИЕ № 2. РЕЧНИК НА
ИЗПОЛЗВАНИТЕ ТЕРМИНИ НА АНГЛИЙСКИ
ЕЗИК ПО ТЕМАТА ЗА СЪДЕБНИТЕ ЗАСЕДАТЕЛИ**

* **Lay judge** – съдебен заседател, участващ в съдебен състав наравно с професионален съдия

* **Lay magistrates** – в системата на общото право непрофесионални магистрати, издаващи самостоятелно решения

* **Lay jury** – жури от съдебни заседатели (взема самостоятелно решение без участие на професионалния съдия)

* **common/petty/trial jury** – дванадесет съдебни заседатели, които решават граждански и наказателни дела

* **grand jury** – съдебни заседатели, които решават дали срещу дадено лице да се повдигне обвинение пред съда

* **special jury** – съдебни заседатели от дадена професия (съсловие)

* **Lay assessor** – съдебен заседател – експерт, участващ в съдебен състав заедно с професионалния съдия

* **Lay adjudication** – непрофесионално правораздаване

Оксфордски речник: *adjudication същ.* – съдебно решение. Официално решение на съд или трибунал.

* **Common Law** – общо право

* **Civil Law** – гражданско право; вътрешно държавно право; римско право.

БИБЛИОГРАФИЯ

Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации, 24.07.2002 г.

Декрет ВЦИК от 15.02.1918 г. № 2 „О Суде“.

Декрет ВЦИК от 22.11.1917 г. № 1 „О Суде“.

Закон Республики Казахстан „О присяжных заседателях“, в сила от 1.01.2007 г.

Закон СССР от 16.08.1938 г. о судоустройстве СССР, Союзных и Автономных Республик.

Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик, утверждена чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР, 5.12.1936 г.

Конституция на Република Сърбия.

Конституция Российской Федерации, 25.12.1993 г.

О введении Арбитражного процессуального кодекса Российской Федерации, 1995 г.

О присяжных заседателях в судах Кыргызской Республики, в сила от 15.07.2009 г.

Об итогах всероссийской переписи населения, 2010 г.

Оксфордски енциклопедичен речник по право. С.: Сиела, 1997.

Основы судоустройства Союза ССР и союзных республик (утв. постановлением ЦИК СССР от 29.10.1924 г.).

Отговори на въпроси на БИПИ от Napa Mičić, Društvo sudja Srbije.

Отговори на въпроси на БИПИ от Hasso Lieber, Deutsche Vereinigung der Schöffinnen und Schoeffen.

Отговори на въпроси на БИПИ от Martina D. Ličková, Министерство на правосъдието на Чехия.

Отговори на въпроси на БИПИ от Badri Niparishvili, Върховен съд на Грузия.

Отговори на въпроси на БИПИ от Cheryl Dunlop, Judicial Study Board, Northern Ireland.

Отговори на въпроси на БИПИ от F. Lasheras, Asociaciyn Democrática de Juzgados de Paz, Испания.

Писмен отговор Е-006142/13 от 31 май 2013 г. към комисията от Werner Langen (ЕНП), член на Европейския парламент.

Присяжные. РФ: Всё о суде присяжных заседателей в Российской Федерации, <http://присяжные.рф/> (достъпно на 3.02.2016 г.).

Советская историческая энциклопедия. Т. 13. Москва: Советская энциклопедия, 1971.

Уголовно-процессуальный кодекс РФ (УПК РФ), 18.12.2001 г.

Федеральный закон о присяжных заседателях федеральных судов общей юрисдикции в Российской Федерации, 20.08.2004 г.

Федеральный закон об арбитражных заседателях арбитражных судов субъектов Российской Федерации, 16.05.2001 г.

Anderson, K. and E. Saint. Japan's Quasi-Jury (Saiban-in) Law: An Annotated Translation of the Act Concerning Participation of Lay Assessors in Criminal Trials. – *Asian Pacific Law & Policy Journal*, 2005, No. 6, 233–283.

Benesh, S. C. Understanding Public Confidence in America Courts. – *Journal of Politics*, 2006, No. 3, 697–707.

Casper, G. and H. Zeisel. Lay Judges in the German Criminal Courts. – *Journal of Legal Studies*, 1972, No. 1, 135–191.

Corey, Z. and P. H. Valerie. Japan's New Lay Judge System: Deliberative Democracy in Action? – *Asian-Pacific Law & Policy Journal*, 2010, vol. 12, No. 1, 72–94.

Garde, P. The Danish Jury. – *Revue Internationale de Droit Pénal*, 2001, vol. 72, No. 1–2, 87–120.

Godzinsky, V. M. and K. Ervasti. Laymen as Judges. Helsinki: National Research Institute of Legal Policy, 1999.

Gordana, L. and L. Nenev. The New Macedonian Concept of Lay Judges and Their Role in the Criminal Procedure. – *Iustinianus Primus Law Review*, vol. 3, No. 2, 1–22.

Hans, V. Introduction: Lay Participation in Legal Decision Making. – *Law and Policy*, 2003, vol. 25, No. 2, 83–92.

Jackson, J. and N. Kovalev. Lay Adjudication and Human Rights in Europe. – *The Columbia Journal of European Law*, 2006, vol. 13, No. 1, 83–123.

Kaplan, M. F. and A. N. Martin (eds.) *Understanding World Jury Systems through Social Psychological Research*. New York: Psychology Press, 2006.

Klami, H. T., M. Hämäläinen. *Lawyers and Laymen on the Bench: A Comparative Legal Sociology*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1992.

Kovalev, N. Selection of Jurors and Lay Assessors in Comparative Perspective: Eurasian Context. – *Russian Law Journal*, 2014, No. 2, 9–62.

Machura, S. *Fairness and Legitimität*. Baden-Baden: Nomos, 2001.

Machura, S. Fairness, Justice and Legitimacy: Experiences of People's Judges in South Russia. – *Law & Policy*, 2003, vol. 25, No. 2, 123–150.

Malsch, M. *Democracy in the Courts. Lay Participation in European Criminal Justice Systems*. Farnham, Burlington: Ashgate, 2009.

Strandbakken, A. Lay Participation in Norway. – *Revue Internationale de Droit Pénal*, 2001, vol. 72, No. 1–2, 225–251.

Wang, Zh. and H. Fukurai. Popular Legal Participation in China and Japan. – *International Journal of Law, Crime and Justice*, 2011, vol. 38, No. 4, 1–25.

Книгата е подготвена за печат и отпечатана
от издателство „Сибѝ“
www.sibi.bg